

พระไตรปิฎกของไทยและหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

พระไตรปิฎก

ความหมายของพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกแยกตามศัพท์ได้ดังนี้คือ ไตรแปลว่าสาม^๑ ปิฎกแปลว่า ตะกร้าหรือหมวดแห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา^๒ ฉะนั้นพระไตรปิฎกจึงแปลตามศัพท์ว่าตะกร้า ๓ ใบ หรือหมวดแห่งคำสอนในพุทธศาสนาซึ่งได้แก่วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก

ระบบการจัดหมู่หนังสือได้มีการจัดแบ่งหมวดหนังสือพุทธศาสนาได้ต่าง ๆ กัน เช่น การ จัดหมู่หนังสือระบบหอสมุดรัฐสภาอเมริกันได้กำหนดสัญลักษณ์ BQ 1-9800 ไว้สำหรับหนังสือ พุทธศาสนา^๓ ส่วนระบบทศนิยมของคิวอี้ก็ได้กำหนดเลขหมู่ 294.3-294.3927 เป็นเลขหมู่ สำหรับการ จัดหมวดหมู่หนังสือทางพุทธศาสนา^๔ เป็นต้น

---

^๑พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๑๖), หน้า ๔๒๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๐.

^๓U.S. Library of Congress, Classification Schedules : A Cummulation of Addition and Changes, 1971-1972 Class B Pt. II, BI-BX : Religion, pp. 43-44.

^๔Dewey, Dewey Decimal Classification and Relative Index, 18 th ed, 2 : 589 - 590.

เนื่องจากระบบทศนิยมของตัวอักษรมีเลขหมู่ไม่เพียงพอสำหรับการจัดหมู่หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยคั้งนั้นหอสมุดแห่งชาติของประเทศไทยจึงได้มีการปรับปรุงแก้ไข เลขหมู่พุทธศาสนาในระบบทศนิยมของตัวอักษรดั้งกล่าวมาใช้เพื่อจัดหมวดหมู่หนังสือพุทธศาสนาในหอสมุดแห่งชาติ^๑ และนอกจากนี้ยังได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพุทธศาสนาขึ้นเพิ่มเติม โดยแบ่งหมวดหมู่หนังสือตามอายุและประเภทของหนังสือซึ่งแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ ๑๔ หมวด^๒ คือ

- ๑ หมวดบาลีพระไตรปิฎก
- ๒ หมวดอรรถกถา เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายความในพระไตรปิฎก
- ๓ หมวดฎีกา เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎก
- ๔ หมวดอนุฎีกา เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายความในฎีกาให้ง่ายขึ้น
- ๕ หมวดนวนฎีกา หมวดนี้จะ เป็นหนังสือที่อธิบายข้อความในอนุฎีกาให้ง่ายขึ้น
- ๖ หมวดโยชนา เป็นหมวดหนังสือคู่มือศึกษาอรรถกถา
- ๗ หมวดคัมภีร์ เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎกบางตอน
- ๘ หมวดปกรณัมพิเศษ เป็นหมวดหนังสือที่ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกแต่งขึ้น

โดยคัด เลือกลงเอาหัวข้อสำคัญในพระไตรปิฎกมาประมวลไว้โดยย่อ

- ๙ หมวดปรีถกษะ เป็นหมวดหนังสือเบ็ดเตล็ด
- ๑๐ หมวดพงศาวดาร เป็นหมวดหนังสือประเภทพงศาวดาร
- ๑๑ หมวดตำนาน-ประวัติ เป็นหมวดหนังสือประเภทตำนานและประวัติทั้งส่วนบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ
- ๑๒ หมวดโลกศาสตร์ เป็นหมวดหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องของโลก จักรวาล และสัตว์ที่อยู่ในโลกนั้น ๆ

^๑หอสมุดแห่งชาติ, *แผนการจัดหมู่หนังสือระบบทศนิยมหมวดพุทธศาสนาแก้ไขเพิ่มเติมสำหรับใช้ในหอสมุดแห่งชาติ, หน้า คำชี้แจง.

^๒หอสมุดแห่งชาติ, หลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาราชกุมาร, ๒๕๑๒), หน้า ๓-๖.

๑๓ หมวดสวดมนต์ เป็นหมวดหนังสือที่นิยมใช้สวดในศาสนพิธีต่าง ๆ

๑๔ หมวดสังฆาทวี เสสหรือหมวดศัพทศาสตร์

นอกจากนี้ในหนังสือพระไตรปิฎก ๓ ภาค ซึ่งจัดพิมพ์ตามโครงการเผยแพร่เอกสารทางพุทธศาสนาของพระธรรมคุณาภรณ์ได้แบ่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาออกเป็น ๔ ประเภทคือ^๑

๑. พระไตรปิฎก
๒. อรรถกถา เป็นหนังสือที่อธิบายความในพระไตรปิฎก
๓. ฎีกา เป็นหนังสือที่อธิบายความในอรรถกถา
๔. อัญฎีกา (จุลฎีกา) เป็นหนังสือที่อธิบายความในฎีกา
๕. มจ ได้แก่คัมภีร์ที่มีการปรับปรุงใหม่ให้ไพเราะขึ้น
๖. กนิฏฐคั่นถะ ได้แก่คัมภีร์นี้ว่าก้อยหรือคัมภีร์ที่ย่อสั้นที่สุด
๗. คณฐิ ได้แก่คัมภีร์ชี้แจงอนสำคัญ
๘. คันทนตระ ได้แก่คัมภีร์นอกสายพระไตรปิฎก
๙. โยขนา ได้แก่คัมภีร์แสดงการสร้างประโยคและแปลความหมาย

คัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดคือพระไตรปิฎก ดังนั้นในการจัดแบ่งหมวดหนังสือจึงมักจะใช้พระไตรปิฎก เป็นหลักในการแบ่งหมวดหมู่^๒ สำหรับในตัวพระไตรปิฎก เองก็ได้มีการจัดหมวดหมู่ในตัว เองดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

ลักษณะการจัดหมวดหมู่ของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น ๓ หมวดคือ

๑. วินัยปิฎก เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบวินัยของภิกษุและภิกษุณี

^๑ พระธรรมคุณาภรณ์, พระไตรปิฎก ๓ ภาค และคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ ๔ ประเภท (กรุงเทพ : โรงพิมพ์สกุลทิพย์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, หลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธานุศาสตร์, หน้า ๓.

๒. สุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ว่าด้วยพระธรรม เทศนาทั่ว ๆ ไปมีประวัติและท้องเรื่องประกอบ
๓. อภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์ว่าด้วยข้อธรรมล้วน ๆ

ลักษณะการจัดหมวดหมู่ของแต่ละปิฎก

วินัยปิฎก

ในหมวดวินัยปิฎกแบ่งออกเป็น ๕ ภาคคือ

๑. มหาวิภังค์ว่าด้วยวินัยของสงฆ์ ๒๒๐ ข้อ วิธีพิจารณาข้อพิพาท ซึ่งเรียกว่าอธิกธม-
สมณะ ๗ ข้อ รวมเป็น ๒๒๗ ข้อ
๒. ภิกขุเสววิภังค์ว่าด้วยวินัยของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ แต่ในวิภังค์นี้จะกล่าวแต่วินัยที่ไม่เข้ากับ
ข้อของสงฆ์ ๑๓๐ ข้อ
๓. มหาวรรค ว่าด้วยพุทธประวัติและพิธีกรรมทางวินัย
๔. จุลวรรค ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัย และความเป็นมาของภิกษุณี พร้อมทั้งประวัติ
การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และ ๒
๕. ปริวาร ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

มหาวิภังค์

มหาวิภังค์แบ่งออกเป็น ๒ ภาคคือ

๑. มหาวิภังค์ปฐมภาค
๒. มหาวิภังค์ภาค ๒

มหาวิภังค์ปฐมภาค ได้มีการแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ เรียกว่า กัณฑ์รวมทั้งสิ้น ๗ กัณฑ์คือ

๑. เวรัญชกัณฑ์ เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่เมืองเวรัญชาจนถึงเรื่อง
พระสารีบุตร ขอให้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนาจนถึงเสด็จออกจากเมือง
เวรัญชาไปยังกรุงพาราณสี และเสด็จถึง เมืองเวสาลี

๒. ปฐมปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยเหตุการณ์ที่ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ คือห้ามภิกษุเสพเมถุน และมีพระอนุบัญญัติอีก ๒ เรื่องคือ ห้ามภิกษุเสพเมถุนในสัตรีจรจฉานและภิกษุที่เสพเมถุนและขาดจากความเป็นภิกษุแล้วจะมาขอเข้าอุปสมบทอีกไม่ได้

๓. ทุติยปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยเหตุการณ์ที่ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ คือ อทินนทาน คือห้ามไม่ให้ภิกษุถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ และเพื่อมิให้เกิดข้อโต้แย้งที่ไม่ได้ระบุสถานที่ในสิกขาบทนี้ภายหลังจึงทรงบัญญัติพระอนุบัญญัติเพื่อระบุเพิ่มเติมว่าจะลักสิ่งของจากบ้านหรือในป่าก็ถือว่าเป็นอาบัติปาราชิก

๔. ตติยปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยเหตุการณ์ที่ภิกษุหลายรูปปฏิบัติอสุภภาวนาจนเป็นต้นเหตุให้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ คือ มนุสสริคคหะ คือห้ามมิให้ภิกษุข่มขืน ภายหลังทรงบัญญัติพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมห้ามไม่ให้ภิกษุพรรณานาคูณของความตายหรือชกชวนเพื่อให้ตาย

๕. จตุตถปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยเหตุการณ์ของภิกษุฝั่งแม่น้ำวัคคุมทา ซึ่งเป็นต้นเหตุที่ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ คือ อุตตริมนุสสรรมคือ ห้ามไม่ให้ภิกษุเอาวัตถุวิเศษที่มีอยู่ในตัว พร้อมทั้งอธิบายลักษณะมหาโจร ๕ ประเภท นอกจากนี้ยังมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมว่าภิกษุซึ่งสำคัญว่าได้บรรลุแล้วต่อมารู้สึกตนว่าสำคัญผิดไปให้ยกเว้นไม่ต้องอาบัติปาราชิก

อาบัติปาราชิกทั้ง ๔ สิกขาบทนี้ภิกษุรูปใดต้องอาบัติแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ^๑

๖. เตรสกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส ๑๓ ข้อ อาบัติสังฆาติเสสเป็นอาบัติหนัก รongลงมาจากอาบัติปาราชิก เมื่อต้องอาบัตินี้แล้วจะต้องอยู่ปรึวาสและเมื่อเสร็จแล้วจะต้องมีการประชุมสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดถอนจากอาบัติสังฆาติเสส อาบัติสังฆาติเสส ๑๓ ข้อ หรือ ๑๓ สิกขาบทได้แก่

๖.๑ ห้ามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนยกเว้นกรณีที่เคลื่อนด้วยความฝัน

๖.๒ ห้ามจับต้องกายหญิงด้วยความกำหนัด

^๑กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔, พิมพ์ในบิณดลองรัชดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๔), ๑ : ๕๑๘.

- ๖.๓ ห้ามพูดวาจาหยาบ ด้วยการพูดเคาะหญิง
- ๖.๔ ห้ามพูดล้อหญิงเพื่อบำเรอกามของตน
- ๖.๕ ห้ามชกสือ
- ๖.๖ ห้ามสร้างกฎด้วยการขอ
- ๖.๗ ห้ามสร้างวิหารใหญ่โตยาวเกิน ๑๒ ศีบ กว้างเกิน ๗ ศีบ
- ๖.๘ ห้ามโจทด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล
- ๖.๙ ห้ามโจทอ้างเลหบางอย่าง
- ๖.๑๐ ห้ามทำให้สงฆ์แตกกัน
- ๖.๑๑ ห้ามประพฤติดามภิกษุผู้ทำลายสงฆ์
- ๖.๑๒ ห้ามเป็นคนว่าสอนยาก
- ๖.๑๓ ห้ามประทุษร้ายสกุลคือประจบคฤหัสถ์^๑

ทั้ง ๑๓ สิกขาบทนี้ได้บรรยายความเป็นมาที่เป็นต้นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแก้ไขเพิ่มเติม ทรงวินิจฉัยไต่ส่วนและตัดสินเป็นราย ๆ ไป

๗. อนนยตกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่ว่าด้วยอาบัติซึ่งไม่ว่าจะต้องอาบัติอะไรสุดแต่กรณีแวดล้อมจะตัดสินว่าต้องอาบัติอะไร ในอนนยตกัณฑ์มี ๒ สิกขาบท คือ

- ๗.๑ วิธีปรับอาบัติ เพราะนั่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง จะต้องอาบัติอย่างไร อย่างหนึ่งใน ๓ อย่างคืออาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาติ เสนหรืออาบัติปาจิตตีย์
- ๗.๒ วิธีปรับอาบัติ เพราะนั่งในที่ลับทุกกับหญิงสองต่อสอง จะต้องอาบัติอย่างไร อย่างหนึ่งใน ๒ อย่างคืออาบัติสังฆาติ เสนและอาบัติปาจิตตีย์^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๑ : ๘๗๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๑ : ๘๗๔.

อาบัติทั้ง ๒ ลิกขาบทนี้หนักไปในทางแนววิธิตดลนอาชติ ได้บ่งไว้ว่าห้ามภิกษุนั่งในที่ลับตา และลับหูกับหญิงสองต่อสอง เว้นแต่ในที่ลับตาจะมีชายผู้รู้เพียงสาวอยู่ด้วย แต่ในที่ลับหูจะต้องมีหญิงหรือชายผู้เดียวสำนังอยู่ด้วยก็พ้นจากความเป็นที่ลับหู

มหาวิภังค์ภาค ๒ แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ๔ หมวด และธรรมสำหรับระงับอธิกรณ์รวมเป็น ๔ เรื่องได้แก่

๑. นิสสัคคิยกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ที่ต้องสลละสิ่งของเสียก่อนจึงจะหายจากอาบัติ นิสสัคคิยกัณฑ์แบ่งออกเป็น ๓ วรคคือ จีวรวรรค โกลิยวรรค และปัตตวรรค แต่ละวรรคยังแบ่งออกเป็น ๑๐ ลิกขาบท ดังนั้นอาบัติปาจิตตีย์ในนิสสัคคิยกัณฑ์จึงมีทั้งสิ้น ๓๐ ลิกขาบท คือ

๑.๑ จีวรวรรค เป็นวรรคซึ่งว่าด้วยจีวรมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๑.๑.๑ ทสาหปรมลิกขาบทคือ ห้ามเก็บจีวรที่เกินจำเป็นไว้เกิน ๑๐ วัน

๑.๑.๒ เอกธตติลิกขาบทคือ ห้ามอยู่โดยปราศจากไตรจีวรแม้แต่คืนหนึ่ง ยกเว้นภิกษุที่เป็นไข้ไม่สามารถนำจีวรไปได้ทั้ง ๓ ผืน

๑.๑.๓ มาสปรมลิกขาบทคือ ห้ามเก็บผ้าที่จะทำจีวรไว้เกินกำหนด ๑ เดือน

๑.๑.๔ ปุราณจีวรโธวาปนลิกขาบทคือ ห้ามใช้นางภิกษุผิซีกผ้าจีวรที่

หมแล้ว

๑.๑.๕ จีวรปฏิคคณลิกขาบทคือ ห้ามรับจีวรจากมีอนางภิกษุผิยกเว้นกรณีที่เป็นการแลกเปลี่ยนกัน

๑.๑.๖ อัญญาตกวิญญูติลิกขาบทคือ ห้ามขอจีวรต่อคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติยกเว้นในเวลาจีวรถูกโจรชิงเอาไปหรือจีวรหาย

๑.๑.๗ ตพุดตริลิกขาบทคือ ห้ามรับจีวรเกินกว่าที่จะใช้ชุ่มห่ม เมื่อจีวรถูกชิงหรือหายไป

๑.๑.๘ อุทิสลลิกขาบทคือ ห้ามพูดให้เขาซื้อจีวรที่ดีกว่าที่เขากำหนดไว้ว่าจะถวายแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๑.๑.๙ อุกนิ้งอุทลิกขาบทคือ ห้ามไปพูดให้เขารวมกันซื้อจิวรที่ดี ๆ
ถวายแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๑.๑.๑๐ ทุตลิกขาบทคือ ห้ามทวงจิวรจากคนที่รับฝากผู้อื่น เพื่อซื้อจิวร
ถวายเกินกว่า ๓ ครั้ง^๑

๑.๒ โกสิยวรรค เป็นวรรคที่ว่าด้วยไหมมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๑.๒.๑ โกสิยลิกขาบทคือ ห้ามหล่อเครื่องปูนั่งเจือด้วยขนเจียม (ขนสัตว์)

๑.๒.๒ สุทธการลิกขาบทคือ ห้ามหล่อเครื่องปูนั่งด้วยขนเจียมคำล้วน

(คือขนแพะและขนแกะ)

๑.๒.๓ เทวภาคลิกขาบทคือ ห้ามใช้ขนเจียมคำเกิน ๒ ส่วนใน ๔ ส่วน

เพื่อหล่อเครื่องปูนั่ง

๑.๒.๔ ฉันทลิกขาบทคือ ห้ามหล่อเครื่องปูนั่งใหม่เมื่อยังใช้ของเก่า

ไม่ถึง ๖ ปี ยกเว้นเป็นกรณีพิเศษสำหรับภิกษุที่เป็นไข้

๑.๒.๕ นิสินทลิกขาบทคือ ให้ตัดเครื่องปูนั่งของเก่าปนลงในเครื่อง

ปูนั่งใหม่

๑.๒.๖ เอสภโลมลิกขาบทคือ ห้ามรับขนเจียมไว้กับตนเองเกิน ๓ โยชน์

๑.๒.๗ เอสภโลมโธวาปนลิกขาบทคือ ห้ามใช้นางภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติทำ

ความสะอาดขนเจียม

๑.๒.๘ รุบยอุคคลิกขาบทคือ ห้ามรับหรือใช้ให้รับทอง เงิน ยกเว้น

ให้ไวยาวัจจการรับไว้เพื่อเป็นปัจจัย ๔

๑.๒.๙ รุบยสังโฆหารลิกขาบทคือ ห้ามทำการซื้อขายด้วย रुपये

๑.๒.๑๐ กยวิภยลิกขาบทคือ ห้ามซื้อขายโดยใช้ของแลกเปลี่ยน^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๘๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๑๔๘.

๑.๓ ปิตตวรรค ว่าด้วยเรื่องบาตรมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๑.๓.๑ ปิตตลิกขาบทคือ ห้ามเก็บบาตรเกิน ๑ ลูกไว้เกิน ๑๐ วัน

๑.๓.๒ อุณปิฏกพันธลิกขาบทคือ ห้ามขอบาตรเมื่อบาตรเป็นแผลไม่

๕ แห่ง

๑.๓.๓ เกสัชชลิกขาบทคือ ห้ามเก็บเกสัชไว้เกิน ๗ วัน

๑.๓.๔ วัสสิกสาฎิกลิกขาบท ห้ามแสวงและทำผ้าอาบน้ำฝนเกินกำหนด

คือภายใน ๑ เดือนก่อนฤดูฝนและทำนุ่งภายใน ๑๕ วันก่อนฤดูฝน

๑.๓.๕ จีวรอัจฉินทลิกขาบทคือ ให้จีวรภิกษุอื่นแล้วห้ามขึงคืนในภายหลัง

๑.๓.๖ สุตตวิญญูติลิกขาบทคือ ห้ามขอด้ายเอามาทอจีวรเอง

๑.๓.๗ เปสการลิกขาบทคือ ห้ามไปกำหนดให้ช่างผูกทอให้ดีขึ้น

๑.๓.๘ อัจเจกจีวรลิกขาบทคือ ห้ามเก็บผ้าที่ถวายแก่ภิกษุอยู่จำพรรษา

ไว้เกินกำหนด

๑.๓.๙ สาสังกลิกขาบทคือ ห้ามภิกษุอยู่ป่าเก็บจีวรไว้ในบ้านเกิน ๖ คืน

๑.๓.๑๐ ปริณตลิกขาบทคือ ห้ามน้อมลากสงฆ์มาเพื่อตน^๑

ทั้ง ๓๐ ลิกขาบทนี้ทรงแสดงต้นเหตุและเรื่องราวที่ทำให้ทรงบัญญัติลิกขาบทเหล่านี้พร้อมด้วย
ข้อผ่อนผันต่าง ๆ

๒. ปาจิตตियกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาจิตตียล้วน ๆ เป็นอาบัติที่ไม่ต้องมีเงื่อนไขให้สละ
สิ่งของก่อน อาบัติปาจิตตียในปาจิตตियกัณฑ์ มี ๔๒ ลิกขาบทแบ่งเป็น ๔ วรรค ๆ ๑๐ ลิกขาบท ยกเว้น
ในวรรคที่ ๔ มี ๑๒ ลิกขาบท วรรคต่าง ๆ ทั้ง ๔ วรรคในปาจิตตियกัณฑ์ได้แก่

๒.๑ มูสาวาทวรรค ว่าด้วยการพูดปดมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๒.๑.๑ มูสาวาทลิกขาบทคือ ห้ามพูดเท็จ

๒.๑.๒ โอมสาวาทลิกขาบทคือ ห้ามด่าภิกษุ

๒.๑.๓ เปสญญลิกขาบทคือ ห้ามพูดส่อเสียด

๒.๑.๔ ปทโสธัมมลิกขาบทคือ ห้ามกล่าวธรรมพร้อมกับผู้ที่ไม่ได้บวชใน

ขณะสอน

^๑ เรื่องเดียวกัน ๒ : ๒๒๘,

๒.๑.๕ ปฐมสหเสยยสิกขาบทคือ ห้ามนอนร่วมกับอนุปสัมบัน คือผู้ที่ไม่ได้
บวชภายหลังทรงอนุญาตให้นอนร่วมกันได้ไม่เกิน ๓ คืน

๒.๑.๖ ทุติยสหเสยยสิกขาบทคือ ห้ามนอนร่วมกับหญิงในมุงบังเดียวกัน

๒.๑.๗ ธรรมเทศนาสิกขาบท ห้ามแสดงธรรมสองต่อสองกับหญิงภาย
หลังทรงบัญญัติ ให้ภิกษุแสดงธรรมได้ไม่เกิน ๖ คำ เว้นแต่มีชายผู้รู้เพียงสาวอยู่ด้วย

๒.๑.๘ อุกาโรจนสิกขาบท ห้ามบอกคุณวิเศษที่มีจริงแก่ผู้มีได้บวช

๒.๑.๙ พุฏฐลลาโรจนสิกขาบท ห้ามบอกอุปนิสัยชั่วหยาบของภิกษุแก่ผู้ไม่
ได้บวช

๒.๑.๑๐ ปฐวีชนสิกขาบท ห้ามขุดดินหรือใช้ให้ขุดดิน^๑

๒.๒ อุตคามวรรค เป็นวรรคที่ว่าด้วยพิธีพินธุไม้ มี ๑๐ สิกขาบท คือ

๒.๒.๑ อุตคามสิกขาบท ห้ามทำลายต้นไม้

๒.๒.๒ อัญญาทสิกขาบท ห้ามพูดกลบเกลื่อนเมื่อถูกไต่สวน

๒.๒.๓ อุษฌาเนสิกขาบท ห้ามติเตียนภิกษุผู้ทำการสงฆ์โดยชอบ

๒.๒.๔ ปฐมเสนาสนสิกขาบทว่าด้วยการใช้เสนาสนะแล้วไม่เก็บ

๒.๒.๕ ทุติยเสนาสนสิกขาบท ว่าด้วยการใช้เสนาสนะแล้วไม่เก็บ

๒.๒.๖ อนุปวัชชสิกขาบทว่าด้วยการไม่ให้นอนแทรกภิกษุผู้เข้าไปนอน

อยู่ก่อน

๒.๒.๗ นิกกัชฌนสิกขาบท ห้ามจุดคร่าภิกษุ

๒.๒.๘ เวหาสภูฏิสิกขาบท ว่าด้วยการนั่งนอนร่ากราดคือ ห้ามภิกษุนั่ง
หรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่อยู่ชั้นบน

๒.๒.๙ มหัลลสิกขาบท ห้ามพอกหลังคาภูฏีเกิน ๓ ชั้น

๒.๒.๑๐ สิปปายณสิกขาบท ห้ามเอาน้ำที่มีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๔๑๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๔๔๘.

๒.๓ โอวาทวรรค เป็นวรรคซึ่งว่าด้วยการให้โอวาทมี ๑๐ สิกขา คือ

๒.๓.๑ อสัมมตสิกขาโนวาทสิกขาบท ห้ามสั่งสอนภิกษุณี เมื่อมิได้รับมอบหมาย ในสิกขาบทนี้ทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุที่จะสอนภิกษุณี

๒.๓.๒ ยิตถังคตสิกขาบท ห้ามสอนภิกษุณีตั้งแต่อาทิตย์ตกแล้ว

๒.๓.๓ ภิกขุปีสสยสิกขาบท ห้ามสอนภิกษุณีถึงที่อยู่ภายหลังทรงผ่อนผันให้ในกรณีที่ภิกษุณีเจ็บไข้

๒.๓.๔ อามิสสิกขาบท ห้ามติเตียนภิกษุอื่นว่าสอนภิกษุณี เพราะ เห็นแก่ลาภ

๒.๓.๕ จีวรทานสิกขาบท ห้ามให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

๒.๓.๖ จีวรสหพนสิกขาบท ห้ามเย็บจีวรให้แก่ภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ

๒.๓.๗ สังฆวิธานสิกขาบท ห้ามเดินทางร่วมกับนางภิกษุณีแต่ภายหลังทรงผ่อนผันให้เดินทางร่วมกันได้ถ้าเป็นทางที่มีภัย

๒.๓.๘ นาวาภิรุธสิกขาบท ห้ามชวนนางภิกษุณีเดินทางเรือร่วมกันภายหลังทรงผ่อนผันให้ร่วมข้ามฟากได้

๒.๓.๙ ปรีปาจนสิกขาบท ห้ามฉันทอาหารที่ภิกษุณีไปแนะนำให้เขาถวายภายหลังทรงผ่อนผันให้ว่า ถ้าคุณุทัสสัเขาเริ่มไว้ก่อนก็ฉันทได้

๒.๓.๑๐ โรหิสัชชสิกขาบท ห้ามนั่งในที่ลับสองต่อสองกับนางภิกษุณี^๑

๒.๔ โภชนวรรค เป็นวรรคซึ่งว่าด้วยการฉันอาหารมี ๑๐ สิกขาบทคือ

๒.๔.๑ อวาสกนิยตสิกขาบท ห้ามฉันอาหารในโรงพักเดินทางเกิน ๑ มื้อ ภายหลังทรงผ่อนผันให้ภิกษุเป็นไข้ซึ่งเดินทางต่อไปไม่ไหว

๒.๔.๒ คณโภชนสิกขาบท ห้ามฉันอาหารรวมกลุ่ม ภายหลังทรงผ่อนผันให้ในกรณีต่าง ๆ คือ เมื่อเป็นไข้ เมื่อถึงหน้าถวายจีวร เมื่อถึงคราวทำจีวร เมื่อเดินทางไกล เมื่อไปทางเรือ เมื่อประชุมกันอยู่มาก ๆ เมื่อนักบวชเป็นเจ้าของภาพเลี้ยง

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๕๐๖.

๒.๔.๓ ปรีมปรโฆชนสิกขาบท ห้ามรับนิมนต์แล้วไปฉันอาหารที่อื่นภายหลัง
ทรงผ่อนผันให้ในยามเจ็บไข้ หน้าถวายสัจวาร ในกรรทำสัจวารจะมอบให้ภิกษุอื่นอันในที่นิมนต์แทนได้

๒.๔.๔ กาดมมาตาสิกขาบท ห้ามรับบิณฑบาตเดิน ๓ บาตร

๒.๔.๕ ปฐมปวารณาสิกขาบท ห้ามฉันอีกเมื่อฉันในที่นิมนต์เสร็จแล้ว
จะเคี้ยวหรือฉันของฉันอีกไม่ได้ ภายหลังทรงอนุญาตให้ฉันอาหารที่เป็นของเหลวได้

๒.๔.๖ ทุติยปวารณาสิกขาบท ห้ามพูดให้ภิกษุที่ฉันแล้วฉันอีกเพื่อการจับผิด

๒.๔.๗ วิกาลโภชนสิกขาบท ห้ามฉันอาหารในเวลาวิกาล คือ หลังเที่ยงวัน

๒.๔.๘ สันนิธิการสิกขาบท ห้ามฉันอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน

๒.๔.๙ ปัสสิดโภชนสิกขาบท ห้ามขออาหารประณีตมาเพื่อฉันเอง ภายหลัง
ทรงบัญญัติเพิ่มผ่อนผันให้ฉันได้ในเวลาอาพาธ

๒.๔.๑๐ ทันทโปถสิกขาบท ห้ามฉันอาหารที่มีได้รับประเคนยกเว้นน้ำและ

ไม้สีฟัน^๑

๒.๕ อเจลกวรรค ว่าด้วยเรื่องนักบวชอื่นนอกพุทธศาสนามี ๑๐ สิกขาบท คือ

๒.๕.๑ อเจลกสิกขาบท ห้ามยื่นอาหารด้วยมือของตนเองแก่นักบวชอื่น

๒.๕.๒ อุกยโยชนสิกขาบท ห้ามชวนภิกษุไปบิณฑบาตด้วยแล้วไล่กลับ

๒.๕.๓ สโภชนสิกขาบท ห้ามเข้าไปนั่งแทรกแซงในสภที่กำสัจบริโภค

อาหารสองต่อสอง

๒.๕.๔ ปฐมมานิยตสิกขาบท ห้ามนั่งในที่ลับและที่กำบังกับหญิง

๒.๕.๕ ทุคิยนียสิกขาบท ห้ามนั่งในที่ลับ (หู) สองต่อสองกับหญิง

๒.๕.๖ จาลิตตสิกขาบท ห้ามรับนิมนต์แล้วไปที่อื่นโดยไม่บอกลา

๒.๕.๗ มหานามสิกขาบท ห้ามขอของเกินกำหนดเวลาที่เขานุญาตไว้

^๑เรื่องเดียวกัน, ๒:๕๕๖.

เมื่อมีเหตุอันควร

๒.๕.๘ อพยุดตสิกขาบท ห้ามไปตุงกองทัพภายหลังทรงอนุญาตให้ไป

๒.๕.๙ เสนาวาสสิกขาบท ห้ามพักอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน

๒.๕.๑๐ อุบายธิกสิกขาบท ห้ามดูเขารบกันในสนามรบเมื่อไปในกองทัพ^๑

๒.๖ สุราปานวรรค เป็นหมวดที่ว่าด้วยการดื่มสุรามี ๑๐ สิกขาบทคือ

๒.๖.๑ สุราปานสิกขาบท ห้ามดื่มสุราเมรัย

๒.๖.๒ อังคุลีปโตทกสิกขาบท ห้ามจี้ (จ๊กจี้) ภิกษุ

๒.๖.๓ หัสสธัมมสิกขาบท ห้ามไม่ให้ว่ายน้ำเล่น

๒.๖.๔ อนาทรียสิกขาบท ห้ามแสดงความไม่เอื้อเฟื้อในวินัย

๒.๖.๕ ภิงสาปนสิกขาบท ห้ามหลอกให้ภิกษุอื่นกลัว

๒.๖.๖ โขติสมาทหนสิกขาบท ห้ามภิกษุติดไฟเพื่อผิง ภายหลังทรงอนุญาตให้ในกรณีที่เป็นไข้ และ ถ้าผิงไฟที่คนอื่นก่อไว้แล้วไม่เป็นอาบัติ

๒.๖.๗ มหานสิกขาบท ห้ามอาบน้ำก่อนกำหนดกึ่งเดือนภายหลังทรงอนุญาตให้ในกรณีที่ร้อนจัด

๒.๖.๘ ทุพพัตถณกรณสิกขาบท ให้ทำเครื่องหมายเครื่องนุ่งห่ม เมื่อได้จีวรใหม่มาให้ทำให้มีตำหนิตัวยี่สิบสี่ชนิดหนึ่งใน ๓ สีคือ สีเขียว สีโคลน สีดำคล้ำ จะนุ่งห่มจีวรใหม่ไม่ได้

๒.๖.๙ วิกัปนสิกขาบท ว่าด้วยการวิกัปจีวรคือเมื่อภิกษุใดได้จีวรมาเกินจำนวนที่อนุญาตให้มีได้ก็จะต้องทำจีวรให้เป็น ๒ เจ้าของกับภิกษุหรือภิกษุณี เวลาจะใช้ก็ต้องขออนุญาตต่อผู้ที่ตนมอบให้ร่วม เป็น เจ้าของก่อน

๒.๖.๑๐ จีวรापณิธานสิกขาบท ว่าด้วยการช้อนจีวรหรือบริขารของภิกษุอื่น^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๕๙๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๖๓๒.

๒.๗ สัปปายะกัณฐะ เป็นสิกขาบทว่าด้วยสัตว์มีชีวิต มี ๑๐ สิกขาบทคือ

- ๒.๗.๑ สัตถุจฺจปาณสิกขาบท ห้ามฆ่าสัตว์
- ๒.๗.๒ สัปปายะกัณฐะสิกขาบท ห้ามใช้น้ำมีตัวสัตว์
- ๒.๗.๓ อุกโกฏนสิกขาบทห้ามรื้อหรือฟันอิฐที่ชำระเป็นธรรมแล้ว
- ๒.๗.๔ ทฎฐุลลสิกขาบท ห้ามปกปิดอาบัติหยาบชั่วของภิกษุอื่น
- ๒.๗.๕ อุณฺวิสตีวัสสสิกขาบท ห้ามบวชบุคคลอายุไม่ถึง ๒๐ ปี
- ๒.๗.๖ เถยยสัตถสิกขาบท ห้ามชวนพ่อค้าผู้โจร (หนีภาษี) เดินทางด้วย
- ๒.๗.๗ สังวิธานสิกขาบท ห้ามชวนผู้หญิง เดินทางร่วมกัน
- ๒.๗.๘ อรัฐฐสิกขาบท ห้ามดักค้ำพระธรรมวินัย
- ๒.๗.๙ อุกขิตตสัมภอกสิกขาบท ห้ามคบภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร
- ๒.๗.๑๐ กัณฺทกสิกขาบท ห้ามคบสามเณรผู้กักค้ำพระธรรมวินัย^๑

๒.๘ สัทธรรมมิกัณฐะ ว่าด้วยการกล่าวถูกต้องตามธรรมมี ๑๒ สิกขาบทคือ

- ๒.๘.๑ สหัมมิกสิกขาบท ห้ามพูดโถงเมื่อทำผิดแล้ว
- ๒.๘.๒ วิวัณณสิกขาบท ห้ามกล่าวดี เทียนสิกขาบท
- ๒.๘.๓ โมहनสิกขาบท ห้ามพูดแก้หัวว่าเพิ่งรู้ว่ามิในปาฏิโมกข์
- ๒.๘.๔ ปหารทานสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามทำร้ายร่างกายภิกษุ
- ๒.๘.๕ ตลลัตติกสิกขาบท ว่าด้วยการห้าม เจือฝามีงจะทำร้ายพระภิกษุ
- ๒.๘.๖ อมุลกสิกขาบท ว่าด้วยการโจทอาบัติไม่มีมูล
- ๒.๘.๗ สัตถุจฺจสิกขาบท ว่าด้วยการแกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุอื่น ๆ
- ๒.๘.๘ อปฺปิสฺสุตฺติสิกขาบท ว่าด้วยการแอบฟังความของภิกษุผู้ทะเลาะกัน

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๖๗๒.

- ๒.๘.๘ กัมมปฏิพาหนสิกขาบท ว่าด้วย เรื่องที่มอบฉันทะให้แล้วห้ามพูดติเตียน
 ๒.๘.๑๐ ฉันทาทานสิกขาบท ว่าด้วย เรื่องขณะมีการประชุมสงฆ์อยู่ ห้ามลุกไป

โดยไม่ให้ฉันทะก่อน

- ๒.๘.๑๑ ทัพพสิกขาบท ว่าด้วย เรื่องที่ร่วมกับสงฆ์ให้จีวรแก่ภิกษุแล้วห้าม

ติเตียนในภายหลัง

- ๒.๘.๑๒ ปริณามนสิกขาบท ห้ามน้อมลากสงฆ์มาเพื่อบุคคล^๑

๒.๘ รัตนวรรค ว่าด้วยนางแก้ว (พระราชเทวี) มี ๑๐ สิกขาบทคือ

- ๒.๘.๑ อันตปุรสิกขาบท ว่าด้วยการ เข้าสู่พระราชฐาน

- ๒.๘.๒ รตนสิกขาบท ห้ามเก็บของมีค่าที่ตกอยู่ภายหลังทรงบัญญัติ เพิ่มว่า

ของที่ตกในวัดหรือตกในที่ควรจะเก็บ เพื่อคืนเจ้าของควรทำได้

- ๒.๘.๓ วิกาเลคามปาวเวสนสิกขาบทว่าด้วยการห้าม เข้าบ้านในยามวิกาล

ภายหลังทรงผ่อนผันให้ เข้าบ้านในเวลาวิกาลได้เมื่อบอกลาภิกษุที่อยู่ในวัดหรือเมื่อมีกิจรีบด่วน

- ๒.๘.๔ สุจิฆรสิกขาบทห้ามทำกล่อง เข็มด้วยกระดูก งา หรือ เขาสัตว์

- ๒.๘.๕ มัญจสิกขาบท ห้ามทำเตียงตั้งมีเท้าสูงกว่าประมาณ

- ๒.๘.๖ ตูลโฬพัทธสิกขาบท ห้ามทำเตียงตั้งหุ้มด้วยนุ่น

- ๒.๘.๗ นิสีทนสิกขาบท ห้ามทำผ้าปูนั่งมีขนาดเกินประมาณ

- ๒.๘.๘ กัลหุปฏิจณาทีสิกขาบท ห้ามทำผ้าปิดผีมีขนาดเกินประมาณ

- ๒.๘.๙ วัสสิกสฎฐิกสิกขาบท ว่าด้วยห้ามทำผ้าอาบน้ำฝนมีขนาดเกินประมาณ

- ๒.๘.๑๐ สุตตจีวรสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามทำจีวรมีขนาดเกินประมาณ^๒

ทั้ง ๙๒ สิกขาบทที่กล่าวมานี้ทุกสิกขาบทได้ทรงแสดงต้น เหตุของ เรื่องและ เรื่องราวต่าง ๆ

ตลอดจนสาเหตุที่ ให้บัญญัติข้อผ่อนผันของแต่ละสิกขาบท

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๗๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๗๕๒.

๓. ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ เป็นอาบัติที่พึงแสดงคืน มี ๔ ลิกขาบท ซึ่งได้ทรงแสดงท้องเรื่องประกอบเหมือนลิกขาบทอื่น ๆ ทั้ง ๔ ลิกขาบทนั้นได้แก่

๓.๑ ห้ามรับของเคี้ยวของฉันจากมือนางภิกษุณีมาฉัน

๓.๒ ให้ไล่นางภิกษุณีที่มายุ่งให้เขาถวายเป็นอาหาร

๓.๓ ห้ามรับอาหารในสกุลที่สงฆ์สมมติว่าเป็น เสขะภายหลังทรงผ่อนผันให้ในกรณีที่เขาฉันมันไว้ก่อนหรือเป็นไขไปรับอาหารมาฉันได้

๓.๔ ห้ามรับอาหารที่เขาไม่ได้จัดไว้ก่อนเมื่ออยู่ในป่า^๑

๔. เสขียกัณฑ์ ว่าด้วยข้อที่ภิกษุพึงศึกษาเกี่ยวกับวัตรธรรมเนียม หรือจรรยา มารยาทต่าง ๆ ของภิกษุ มี ๗๕ ลิกขาบทแบ่งเป็น ๗ วรรค ๆ ละ ๑๐ ลิกขาบท ยกเว้นวรรคที่ ๗ ซึ่งมีถึง ๑๕ ลิกขาบท^๒ แต่ละลิกขาบทได้ทรงแสดงเหตุการณ์ที่ทรงบัญญัติลิกขาบทนั้น ๆ ไว้ด้วย วรรคทั้ง ๗ ในเสขียกัณฑ์มีชื่อเรียกดังนี้คือ ปริภังคทวารวรรค อุชชินิกวรรค ชัมภกวรรค สักกัจจวรรค กพพวรรค สุรสุรวรรค และ ปาทุกวรรค แต่ในปัจจุบันการสวดปาฏิโมกข์ของพระไม่ได้ระบุมารวรรคไว้ แต่จะออกชื่อหมวดใหญ่ ๆ ซึ่งทั้ง ๗๕ ลิกขาบทในเสขียกัณฑ์แบ่งออกได้เป็น ๔ หมวดคือ^๓

๑. หมวดสารูป เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการนุ่งห่มและมารยาทของภิกษุ เพื่อความเหมาะสมแก่ความเป็นสมณะมี ๒๖ ลิกขาบท

๒. หมวดโภชนาภิสงยุต เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการบิณฑบาต และการฉันอาหารของภิกษุ มี ๓๐ ลิกขาบท

๓. หมวดธัมมเทศนาภิสงยุต เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการแสดงธรรมของภิกษุ มี ๑๖ ลิกขาบท

๔. หมวดเบ็ดเตล็ดมี ๓ ลิกขาบท

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๗๕๓-๗๗๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒ : ๘๓๓.

^๓ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พระนคร : เกษมบรรณกิจ. ๒๕๑๕), ๒ : ๔๓๐-๔๔๘.

๕. ธรรมสำหรับระงับอธิกรณ์ เป็นข้อความสั้น ๆ แสดงถึงวิธีระงับอธิกรณ์ ด้วยธรรม

๗ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย ว่าด้วยการระงับอธิกรณ์ต่อหน้าสงฆ์
๒. สติวินัย ว่าด้วยการระงับด้วยการยกให้ว่าเป็นผู้มีสติ
๓. อุมพหวินัย ว่าด้วยการระงับโดยยกให้ว่าเป็นบ้า
๔. ปฏินญาตกรรมะ การระงับด้วยคำสารภาพของผู้ถูกฟ้อง
๕. เยภุยยสิกา การระงับโดยถือเสียงข้างมากโดยแต่งตั้งให้ภิกษุผู้หนึ่ง เป็นผู้ับ

คะแนน

๖. ตัสสปาปิยสิกา การระงับด้วยการลงโทษ
๗. ตินวัตถการกะ การระงับโดยให้เลิกแล้วกันไป^๑

ภิกษุณีวิภังค์

ภิกษุณีวิภังค์ เป็นตอนที่ว่าด้วยวินัยของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ แต่ในวิภังค์นี้กล่าวแต่วินัยที่ไม่ซ้ำกับวินัยของสงฆ์ ๑๓๐ ข้อ หรือสิกขาบท ในแต่ละสิกขาบททรงแสดงท้องเรื่องประกอบด้วย ในภิกษุณีวิภังค์แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ๗ หมวด หรือ ๗ กัณฑ์ คือ

๑. ปาราชิกกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาราชิก คือ อาบัติที่ต้องแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุณี อาบัติปาราชิกของภิกษุณีมี ๔^๒ สิกขาบท แต่แสดงไว้ในวิภังค์นี้เพียง ๔ ข้อคือ

- ๑.๑ ห้ามกำหนดยินดีการจับต้องของบุรุษ
- ๑.๒ ห้ามปกปิดอาชญาปาราชิกของนางภิกษุณีอื่น
- ๑.๓ ห้ามเข้าพวกกับภิกษุที่สงฆ์ขับจากหมู่
- ๑.๔ ห้ามเกี่ยวข้องกับนคหมายประพฤติดนไม่สมควรกับบุรุษ

^๑กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, ๒:๘๓๔-๘๓๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๓:๒๒.

ตั้งแต่ข้อที่ ๕-๘ อนุโลมตามอาบัติปาราชิกของภิกษุทั้ง ๔ ข้อ

๒. สัตตกรัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส ๑๗^๑ ลิกขาบท อาบัติสังฆาติเสสเมื่อต้องอาบัติแล้วต้องประจานตัวเองแก่สงฆ์และภิกษุณี ๑๕ วัน อาบัติสังฆาติเสสของภิกษุมี ๑๓ ลิกขาบท นำมาใช้กับภิกษุณี ๗ ลิกขาบท ที่แสดงไว้ในวิภังค์นี้มี ๑๐ ลิกขาบทคือ

- ๒.๑ ห้ามก่อกติในโรงศาลกับคฤหัสถ์และนิกบวช
- ๒.๒ ห้ามบวชให้แก่หญิงที่เป็นโจร
- ๒.๓ ห้ามเข้าบ้าน ชำน้ำหรือค้างคืนแต่ผู้เดียว
- ๒.๔ ห้ามสวดเปลื้องโทษโดยไม่บอกสงฆ์ที่สวดลงโทษ
- ๒.๕ ห้ามรับของเคี้ยวของสันจากมือบุรุษ
- ๒.๖ ห้ามพูดจงใจให้นางภิกษุณีประพฤติย่อหย่อน
- ๒.๗ ห้ามพูดดูหมิ่นภิกษุณีสงฆ์เมื่อโกรธเคือง
- ๒.๘ ห้ามพูดตีเตียนเมื่อถูกลงโทษโดยธรรม
- ๒.๙ ห้ามรวมกลุ่มกันประพฤติเสื่อมเสีย
- ๒.๑๐ ห้ามพูดยุยงนางภิกษุณีผู้ประพฤติผิด

สำหรับอีก ๗ ลิกขาบทที่ใช้ร่วมกับของสงฆ์คือ สังฆาติเสสลิกขาบทที่ ๕ ๘ ๙ ๑๐

๑๑ ๑๒ และ ๑๓

๓. นิสัสคิยกัณฑ์ ว่าด้วยอาบัติปาจิตติยมี ๓๐ ลิกขาบท^๒ เท่ากับของภิกษุ แต่ใช้ร่วมกับของภิกษุเพียง ๑๘ ลิกขาบท ที่บัญญัติไว้ในวิภังค์มี ๑๒ ลิกขาบท แบ่งเป็น ๒ วรรค คือ

๓.๑ ปิตตวรรค ว่าด้วยบาตรมี ๑๐ ลิกขาบท คือ

- ๓.๑.๑ ห้ามสะสมอาหาร
- ๓.๑.๒ ห้ามอธิษฐานจิวรนอกกาลเป็นจิวรในกาลแล้วแจกจ่าย

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๓:๗๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๓:๑๒๒.

- ๓.๑.๓ ห้ามชิงจิวรรคินเมื่อแลกเปลี่ยนกันแล้ว
- ๓.๑.๔ ห้ามขอของอย่างหนึ่งแล้วขออีกอย่างหนึ่ง
- ๓.๑.๕ ห้ามสั่งซื้อของกลับกลอก
- ๓.๑.๖ ห้ามจ่ายของผิดวัตถุประสงค์เดิม
- ๓.๑.๗ ห้ามขอของมาจ่ายแลกเปลี่ยนของอื่น
- ๓.๑.๘ ห้ามนำของที่มีผู้มาถวายไปแลกเปลี่ยนของอื่น
- ๓.๑.๙ ห้ามขอของขณะมาแลกเปลี่ยนของอื่น
- ๓.๑.๑๐ ห้ามขอของบุคคลมาแลกเปลี่ยนของอื่น

๓.๒ จิวรรค ว่าด้วยจิวรรคแล้วในวิภังคินี ๒ ลิกขาบท คือ

- ๓.๒.๑ ห้ามขอผ้าห่มหนาวเกินราคา ๑๖ กหาปณะ
- ๓.๒.๒ ห้ามขอผ้าห่มฤดูร้อนราคาเกิน ๑๐ กหาปณะ

นิสัคคิยภัณฑส่วนที่ใช้ร่วมกับสงฆ์ได้แก่

จิวรรคลิกขาบทที่ ๑-๓ ๖-๑๐ รวมเป็น ๘ ลิกขาบท

โกสิยวรรคลิกขาบทที่ ๘-๑๐ รวมเป็น ๓ ลิกขาบท

ปิตตวรรคลิกขาบทที่ ๒-๗ และ ๑๐ รวมเป็น ๗ ลิกขาบท

๔. ปาจิตติยภัณฑ ว่าด้วยอาบัติปาจิตติยมีทั้งสิ้น ๑๖๖ ข้อ^๑ ในจำนวนนี้ได้แสดงไว้ในวิภังคินีเพียง ๘๖ ข้อ แบ่งออกเป็น ๔ วรรค ดังรายละเอียดดังนี้คือ

๔.๑ ลสฺสมวรรค วรรคว่าด้วยกระเทียมมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

- ๔.๑.๑ ห้ามฉันทกระเทียม
- ๔.๑.๒ ห้ามนำชนในที่แคบออก
- ๔.๑.๓ ห้ามใช้ฝ่ามือตบกันด้วยความกำหนัด

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๓:๓๗๔.

๔.๑.๔ ห้ามใช้สิ่งที่ทำด้วยทองคำเกลี้ยงซึ่งได้แก่วัตถุที่สร้างขึ้นด้วยยาง ยางไม้
แป้ง ดินเหนียว ใยข้าว เพื่อความกำหนด

๔.๑.๕ ห้ามชำระสีเกิน ๒ นิ้ว

๔.๑.๖ ห้ามเข้าไปยืนถือน้ำและพัดในขณะที่ภิกษุกำลังฉัน

๔.๑.๗ ห้ามขอร้อง ใช้ให้ขอ ผัดเอง ใช้ให้ผัด ตำหรือใช้ให้ตำ

ข้าวเปลือกดิบ ห้ามหุสต้มหรือใช้ให้หุสต้ม

๔.๑.๘ ห้ามทิ้งของ (อุจจาระ ปัสสาวะ ขยะ) นอกกำแพง

๔.๑.๙ ห้ามทิ้งของ (อุจจาระ ปัสสาวะ ขยะ) ลงบนของเชียว

๔.๑.๑๐ ห้ามไปอุพ้อนรำซับริ่อง

๔.๒ อันธการวรรค ว่าด้วยเรื่องกลางคืนมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๔.๒.๑ ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่มืด

๔.๒.๒ ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับภิกษุในที่ลับ

๔.๒.๓ ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่แจ้ง

๔.๒.๔ ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่อื่น ๆ

๔.๒.๕ ห้ามเข้าบ้านผู้อื่นแล้วเวลากลับไปไม่บอกลา

๔.๒.๖ ห้ามนั่งนอนบนอาสนะโดยไม่บอกเจ้าของบ้านก่อน

๔.๒.๗ ห้ามปูลาดที่นอนในบ้านโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน

๔.๒.๘ ห้ามตีเตียนผู้อื่นไม่ตรงกับที่ฟังมา

๔.๒.๙ ห้ามสาปแช่งด้วยเรื่องนรกหรือพรหมจรรย์

๔.๒.๑๐ ห้ามทำร้ายตัวเองและร้องไห้

๔.๓ นัคควรรค ว่าด้วยเรื่องเปลือยกายมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

๔.๓.๑ ห้ามเปลือยกายอาบน้ำ

๔.๓.๒ ห้ามทำผ้าอาบน้ำยาวเกินประมาณ

๔.๓.๓ ห้ามพูนแล้วไม่ทำ

๔.๓.๔ ห้ามเว้นการใช้ผ้าซ้อนนอกเกิน ๔ วัน

- ๔.๓.๕ ห้ามใช้จักรสังกะสีของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต
- ๔.๓.๖ ห้ามทำอันตรายลากจักรของสงฆ์
- ๔.๓.๗ ห้ามยับยั้งการแบ่งจักรอันเป็นธรรม
- ๔.๓.๘ ห้ามให้สมณจักรแก่คฤหัสถ์หรือนิกบวช
- ๔.๓.๙ ห้ามทำให้กิจการชะงักด้วยความหวังลอย ๆ
- ๔.๓.๑๐ ห้ามคัดค้านการเบิกถอนกลิ่นที่อุกธรรม

๔.๔ ตุฎฎวรรค ว่าด้วยการนอนร่วมกันมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

- ๔.๔.๑ ห้ามนอนบนเตียงเดียวกัน ๒ รูป
- ๔.๔.๒ ห้ามใช้เครื่องปูลาดและผ้าห่มร่วมกัน ๒ รูป
- ๔.๔.๓ ห้ามแกลังก่อความรำคาญแก่นางภิกษุณี
- ๔.๔.๔ ห้ามเพิกเฉยเมื่อศิษย์ไม่สบาย
- ๔.๔.๕ ห้ามจุด คร่ำหรือใช้ให้จุดคร่ำภิกษุณีออกจากที่อยู่ที่ให้แล้ว
- ๔.๔.๖ ห้ามคลุกคลีกับคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี
- ๔.๔.๗ ห้ามเดินทางเปลี่ยวตามลำพังภายในแคว้นแคว้น
- ๔.๔.๘ ห้ามเดินทางเปลี่ยวตามลำพังนอกแคว้นแคว้น
- ๔.๔.๙ ห้ามเดินทางภายในพรรษา
- ๔.๔.๑๐ ห้ามอยู่ประจำที่เมื่อจำพรรษาเสร็จแล้ว

๔.๕ จิตตาคารวรรค ว่าด้วยอาคารอันวิจิตรมี ๑๐ ลิกขาบทคือ

- ๔.๕.๑ ห้ามไปอุปัชฌาย์ อาราม ป่า สวนและสระน้ำอันวิจิตร
- ๔.๕.๒ ห้ามใช้อสนธิ (ตั้ง) และบัลลังก์
- ๔.๕.๓ ห้ามกรอค้าย
- ๔.๕.๔ ห้ามรับใช้คฤหัสถ์
- ๔.๕.๕ ห้ามรับปากแล้วไม่ระงับอธิกรณ์
- ๔.๕.๖ ห้ามให้ของกินและของบริโภคอื่น ๆ แก่คฤหัสถ์ด้วยมือ

- ๔.๕.๗ ห้ามใช้ผ้าสำหรับผู้มีประจำเดือนเกิน ๓ วัน
- ๔.๕.๘ ห้ามครอบครองที่อยู่เป็นประจำการ
- ๔.๕.๙ ห้ามเรียนดีริจฉานวิชา
- ๔.๕.๑๐ ห้ามสอนดีริจฉานวิชา

๔.๖ อารามวรรค ว่าด้วยอารามมี ๑๐ ลิกขาบท

- ๔.๖.๑ ห้ามเข้าไปในวัดที่มีภิกษุโดยไม่บอกล่วงหน้า
- ๔.๖.๒ ห้ามค้าหรือบริภาษภิกษุ
- ๔.๖.๓ ห้ามบริภาษภิกษุณีสงฆ์
- ๔.๖.๔ ห้ามฉันทิกเมื่อรับนิมนต์หรือเลิกฉันทิกแล้ว
- ๔.๖.๕ ห้ามพูดกีดกันภิกษุณีอื่น
- ๔.๖.๖ ห้ามจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ
- ๔.๖.๗ ห้ามการขาดปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย
- ๔.๖.๘ ห้ามขาดการรับโอวาทและขาดการอยู่ร่วมทำสามัคคีธรรม หรือ

ศึกษาเล่าเรียนร่วมกับภิกษุณีอื่น ๆ

- ๔.๖.๙ ห้ามขาดถามอุโบสถและการไปรับโอวาท
- ๔.๖.๑๐ ห้ามให้ปุรุษบีบผี ผ่าผี หรือแผลที่เกิดขึ้นที่ปสาข (ใต้สะคือลงไป

เหนือเข้าขึ้นมา)

๔.๗ ศัพทนิวารวรรค ว่าด้วยหญิงมีครรภ์มี ๑๐ ลิกขาบทคือ

- ๔.๗.๑ ห้ามให้บวชแก่หญิงมีครรภ์
- ๔.๗.๒ ห้ามให้บวชแก่หญิงที่ยังมี เด็กคัมภีร์
- ๔.๗.๓ ห้ามให้บวชแก่นางสักขณามาซึ่งศึกษาธรรมไม่ครบ ๒ ปี
- ๔.๗.๔ ห้ามบวชให้แก่นางสักขณามาที่สงฆ์ยังไม่ได้สวดสมมติ
- ๔.๗.๕ ห้ามบวชให้แก่หญิงที่มีสามีแล้วอายุไม่ถึง ๑๒ ปี
- ๔.๗.๖ ห้ามบวชให้แก่หญิงที่มีสามีแล้วอายุครบ ๑๒ ปี แต่ยังมีได้ศึกษา

ธรรมครบ ๒ ปี

สมมติ

- ๔.๗.๗ ห้ามบวชให้แก่หญิงที่มีสามีแล้วอายุครบ ๑๒ ปี แต่สงฆ์ยังไม่ได้สวด
- ๔.๗.๘ ห้ามเพิกเฉยไม่อนุเคราะห์ศิษย์ที่บวชแล้ว
- ๔.๗.๙ ห้ามนางภิกษุณีที่ไม่ติดตามรับใช้อุปัชฌาย์ครบ ๒ ปี
- ๔.๗.๑๐ ห้ามเพิกเฉยไม่พาศิษย์ไปที่อื่น

๔.๘ ภุมาริฎตวรรค ว่าด้วยหญิงสาวที่ยังไม่มีสามีมี ๑๓ ลิกขาบทคือ

๒ ปี

- ๔.๘.๑ ห้ามให้บวชแก่หญิงสาวที่อายุไม่ครบ ๒๐ ปี
- ๔.๘.๒ ห้ามให้บวชแก่หญิงสาวที่อายุครบ ๒๐ ปี แต่ยังไม่ได้ศึกษาธรรมครบ
- ๔.๘.๓ ห้ามให้บวชแก่หญิงสาวที่ศึกษาธรรมครบ ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้

สวดสมมติ

- ๔.๘.๔ ห้ามเป็นอุปัชฌาย์เมื่อพรรษาไม่ครบ ๑๒ ปี
- ๔.๘.๕ ห้ามเป็นอุปัชฌาย์โดยที่สงฆ์มิได้สมมติ
- ๔.๘.๖ ห้ามรับรู้แล้วดีเตียนในภายหลัง
- ๔.๘.๗ ห้ามรับปากว่าจะบวชให้เมื่อได้รับของตอบแทนแล้วกลับไม่บวชให้
- ๔.๘.๘ ห้ามรับปากแล้วไม่บวชให้ในกรณีอื่น ๆ
- ๔.๘.๙ ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่ประพฤติไม่ดี
- ๔.๘.๑๐ ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่บิดามารดาหรือสามีไม่อนุญาต
- ๔.๘.๑๑ ห้ามทำกัณฑ์บอกออกในการบวช
- ๔.๘.๑๒ ห้ามบวชให้คนทุกปี
- ๔.๘.๑๓ ห้ามบวชให้ปีละ ๒ คน

๔.๙ ฉัตตูปาหนวรรค ว่าด้วยร่มและรองเท้ามี ๑๓ ลิกขาบทคือ

หรือเมื่อไม่ใช้แล้วจะไม่สบาย

- ๔.๙.๑ ห้ามใช้ร่มและรองเท้าหลังทรงอนุญาตให้ใช้ได้ ในยามที่เป็นไข้
- ๔.๙.๒ ห้ามไปด้วยยานภายหลังทรงยกเว้นให้ในกรณีที่ไม่มีสบาย

- ๔.๔.๓ ห้ามใช้ผ้าห่มยักรุ่ง
- ๔.๔.๔ ห้ามใช้เครื่องประดับกายสำหรับหญิง
- ๔.๔.๕ ห้ามอาบน้ำหอมและน้ำมีสี
- ๔.๔.๖ ห้ามอาบน้ำด้วยแป้งงาอบ
- ๔.๔.๗ ห้ามใช้นางภิกษุณีทาน้ำมันหรือนวด
- ๔.๔.๘ ห้ามให้นางสิกขมานาทาน้ำมันหรือนวดให้
- ๔.๔.๙ ห้ามให้สามเณรีทาน้ำมันหรือนวดให้
- ๔.๔.๑๐ ห้ามให้ศิษีณี (โคฤหัสถ์สตรี) ทาน้ำมันหรือนวดให้
- ๔.๔.๑๑ ห้ามนั่งหน้าภิกษุโดยไม่บอกก่อน
- ๔.๔.๑๒ ห้ามถามปัญหาภิกษุโดยไม่ขอโอกาส
- ๔.๔.๑๓ ห้ามเข้าบ้านโดยไม่ใช้ผ้ารัดหรือผ้าโอบ

อาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งมีทั้งสิ้น ๑๖๖ สิกขาบท แสดงไว้ในวิภังคนี้ ๘๖ สิกขาบท ตามรายละเอียด
ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนอีก ๘๐ สิกขาบทนำสิกขาบทของสงฆ์มาใช้ซึ่งได้แก่

ปาจิตตีย์กัณฑ์	วรรคที่ ๑	มุสาวาทวรรค	๑๐	สิกขาบท
"	"	๒ ฤคคามวรรค	๑๐	สิกขาบท
"	"	๔ โภจนวรรค	สิกขาบทที่ ๑, ๒, ๔, ๗, ๘, ๑๐	
"	"	๕ อเจลกวรรค	สิกขาบทที่ ๒-๑๐	
"	"	๖ สุราปานวรรค	๑๐	สิกขาบท
"	"	๗ สัปปายกวรรค	สิกขาบทที่ ๑-๓, ๖, ๘-๑๐	
"	"	๘ สหธรรมิกวรรค	๑๒	สิกขาบท
"	"	๙ รตนวรรค	สิกขาบทที่ ๒, ๔-๖, ๘, ๑๐	

ทั้ง ๘๐ สิกขาบทนี้ได้นำมาจัดวรรคใหม่ในปาจิตตีย์กัณฑ์ในภิกษุณีวิภังคเป็น ๗ วรรค คือ
มุสาวาทวรรค ฤคคามวรรค โภจนวรรค จริตตวรรค โขติวรรค ทัฐฐีวรรค และธัมมิกวรรค ในแต่ละ
วรรคมี ๑๐ สิกขาบท^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๓ : ๓๗๑.

๕. ปาฏิเทสนียกถ ว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะคืออาบัติควรแสดงคืนมี ๘ ลิกขาบท ไม่ซ้ำกับของภิกษุ อาบัติปาฏิเทสนียะของภิกษุที่มีข้อนำสังเกตคือ เป็นอาบัติที่เนื่องด้วยการขอของ บริโภคทั้ง ๘ ลิกขาบทคือ การห้ามขอโภชนะประณีต ๘ อย่างอันได้แก่ เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด และนมส้ม^๑

๖. เสขียกถ ว่าด้วยระเบียบมารยาทที่ต้องศึกษามี ๗๕ ลิกขาบทเช่นเดียวกับของ ภิกษุทุกประการ ในวิภังคนี้ได้แสดงต้นเรื่องที่เกิดขึ้นไว้ ๒ ลิกขาบทคือ ลิกขาบทที่ ๑ เรื่อง การนุ่งห่ม ไม่เรียบร้อยและลิกขาบทที่ ๗๕ เรื่องการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะและนันทนเขะลงในน้ำ

๗. อธิกรณสมถกถ ว่าด้วยธรรมสำหรับระงับอธิกรณ์ ๗ อย่างเช่นเดียวกับสงฆ์ทุก ประการ

มหาวรรค

มหาวรรคแปลว่าวรรคใหญ่มี ๑๐ ชั้นธกะหรือ ๑๐ หมวด แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาค ๑ มี ๔ ชั้นธกะ ภาค ๒ มี ๖ ชั้นธกะ ทรงแสดงลิกขาบทที่มานอกพระปาฏิโมกข์ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียม ระเบียบวิธีของภิกษุ^๒

มหาวรรคภาค ๑ ประกอบด้วย ๔ ชั้นธกะ คือ

๑. มหาชั้นธกะ ว่าด้วยเหตุการณ์ตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงแสดงปฐมเทศนา แสดง อนัตตลักขณสูตร แสดงธรรมโปรดสกุลบุตรพร้อมทั้งครอบครัวและมีตรสหาย แสดงธรรมโปรดภิกษุทศศิษย์ กุมาร ๑๓๐ คน แสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดขฤโฆฬันรูป แสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน ออกบวช อุปัชฌายวัตร สัทธีวิหาริกวัตร (ข้อปฏิบัติต่อศิษย์ที่ตนบวชให้) การ ประဿม การขอขมา การบวชด้วย กุฎติจตุตถกรรม การบอกนิสสัย ๔ อาจารย์วัตร ชันเตวาสิกวัตร

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๓ : ๔๐๔.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, แผนการจัดหมู่หนังสือระบบทศนิยมหมวดพุทธศาสนา แก้ไขเพิ่มเติม สำหรับใช้ในหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๒.

(ข้อปฏิบัติต่อภิกษุที่เป็นศิษย์อยู่ในปกครอง) นิสสัยระงับผู้ควราให้บวช การอบรมผู้เคยเป็นเดียรถย์ก่อนให้บวช ภัณฑุกรรม การขาดคุณสมบัติในการบวช การบวชสามเณร ศีล ๑๐ ข้อของสามเณร การลงโทษสามเณรผู้ห้ามบวช วิธีการอุปสมบท และเรื่องของภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษเพราะอาบัติ^๑

๒. อุโบสถขันธกะ เป็นหมวดว่าด้วยอุโบสถ กล่าวถึงการพึงธรรม การสวดปาฏิโมกข์ในวันอุโบสถ การสมมติสีมา การสมมติโรงทำอุโบสถ ปัญหาเรื่องสีมา การสวดปาฏิโมกข์ก่อนการอนุญาตให้เรียนปักขคณนา ส่วนประกอบอื่น ๆ ในการสวดปฏิบัติ ก่อนสวดปาฏิโมกข์ การนับวันทำอุโบสถและบุคคลที่ไม่อนุญาตให้ทำอุโบสถ^๒

๓. วัสสุภนาธิกาขันธกะ เป็นหมวดที่ว่าด้วยการเข้าพรรษา กล่าวถึงการจำพรรษา วันเข้าพรรษา ๒ อย่าง การเลื่อนวันเข้าพรรษาให้เร็วขึ้น การเดินทางกลับภายใน ๗ วัน อันตรายของภิกษุผู้จำพรรษา การจำพรรษาในที่ต่าง ๆ และอาบัติทุกกฎเพราะรับคำแล้วไม่ทำตามถ้อยคำเกี่ยวกับการจำพรรษา^๓

๔. ปวารณาขันธกะ เป็นหมวดซึ่งว่าด้วยการปวารณาคือการอนุญาตให้ภิกษุอื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ ว่าด้วยรายละเอียดต่าง ๆ ที่พึงทราบและพึงปฏิบัติเกี่ยวกับการปวารณา^๔

มหาวรรคภาค ๒ ประกอบด้วย ๖ ขันธกะคือ

๑. จัมมขันธกะ เป็นหมวดว่าด้วยหนึ่ง ในหมวดนี้เล่าถึงประวัติของพระโสณโกฬวิสะบุตรเศรษฐีผู้ออกบวชแล้วบำเพ็ญเพียรจนเท้าแตก ทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าหนังหุ้มเท้า ห้ามใช้รองเท้าสัตว์ต่าง ๆ และห้ามใช้รองเท้าหนังสัตว์ที่ไม่ควรต่าง ๆ ทรงแสดงเรื่องมารยาทในการใช้รองเท้า ทรงห้ามรองเท้าไม้ ห้ามใช้ยานที่ไม่สมควร ห้ามใช้ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ ห้ามใช้แผ่นหนังใหญ่ เรื่องของพระโสณภิกษุก็ขณะผู้อยู่ในแคว้นอนันตี และกำหนดเขตปัจฉิมประเทศและมิชฌิมประเทศ^๕

^๑กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ๔ : ๑ - ๑๙๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๔ : ๒๖๐ - ๒๖๒.

^๓เรื่องเดียวกัน, ๔ : ๓๐๐ - ๓๐๑.

^๔เรื่องเดียวกัน, ๔ : ๓๕๗ - ๓๕๘.

^๕เรื่องเดียวกัน, ๔ : ๓๔ - ๓๕.

๒. เภสัชขันธ์ธกะ เป็นหมวดซึ่งว่าด้วยยาโรคที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ เล่าเรื่องพระเจ้าเวสฐฐิสสะ พระปิลินทวัจจะ ทรงอนุญาตการผ่าตัด ทรงอนุญาตยา ๔ ชนิด และยาสมอดองด้วยน้ำมูตร ทรงอนุญาตคนทำงานวัด อนุญาตเภสัช ๕ เล่าถึงเรื่องพระเจ้าเวตตะ พระพุทธเจ้าทรงประหารโรคในท้อง ห้ามเก็บอาหารและหุงต้มในที่อยู่น้ำที่ไม่ควรฉัน การเสด็จสู่ป่าภูสิตาม ทรงแสดงโทษแห่งศีลวิบัติและอนิสงส์แห่งศีลสมบัตติ ๕ ประการ เรื่องนางอัมพาปาลี เรื่องน้ำดื่ม ๘ อย่างและเรื่องกาลิก ๔ คือของฉันที่อนุญาตไว้ตามกำหนดเวลา^๑

๓. กฐินขันธ์ธกะ เป็นหมวดว่าด้วยบัญญัติเรื่องกฐิน กล่าวถึงต้นเหตุที่ทรงอนุญาตกฐิน อาณิสงส์ ๕ เมื่อได้กรานกฐิน กฐินไม่เป็นอันกราน ข้อกำหนด ๘ อย่างในการเจาะกฐิน ความกังวลและไม่กังวลเกี่ยวกับกฐิน^๒

๔. จีวรขันธ์ธกะ หมวดว่าด้วยจีวรกล่าวถึงกำเนิดชิวโกมารภัจจ์ เรื่องราวต่าง ๆ ตั้งแต่ทรงอนุญาตให้รับจีวรได้ตลอดจนผ้าที่จะใช้ทำจีวรโทษและคุณของการนอนหลับสลิมนิสิต และผ้าที่มีผู้นำมาถวาย^๓

๕. จัมเปยยขันธ์ธกะ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรุงจัมปา ว่าด้วยการลงโทษแก่ภิกษุสงฆ์ที่ผิดวินัย วิธีลงโทษต่าง ๆ ได้แก่ถูกเขบนियกรรมคือการยกจากหมู่ ดัชชณियกรรมคือการข่มขู่ นิยสกรรม เป็นการถอดยศหรือตัดสิทธิ ปิฬพาศนियกรรม เป็นการขับไล่ออกและปฏิสารณियกรรม เป็นการขอโทษต่ออุทิสต์^๔

๖. โกสัณพขันธ์ธกะ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดในกรุงโกสัณพ เป็นเรื่องของภิกษุในกรุงโกสัณพแตกสามัคคีกัน ทรงแสดงวิธีปกครองของสงฆ์ในทางวินัย^๕

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๕ : ๑๒๕ - ๑๒๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๕ : ๑๕๕ - ๑๕๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๕ : ๒๒๑ - ๒๒๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๕ : ๒๗๔ - ๒๘๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๕ : ๓๒๓ - ๓๒๔.

จุลวรรค

จุลวรรคแปลว่าวรรคเล็กแบ่งเป็น ๒ ภาค ภาคแรกมี ๔ ชั้นธกะ ภาคที่ ๒ แบ่งเป็น ๘ ชั้นธกะ ดังนั้นในจุลวรรคจึงมีทั้งสิ้น ๑๒ ชั้นธกะ

จุลวรรคภาค ๑ ประกอบด้วย ๔ ชั้นธกะคือ

๑. กัมมชั้นธกะ เป็นหมวดซึ่งว่าด้วยสังฆกรรม แสดงถึงกรรมต่าง ๆ ที่ภิกษุพึงทำเพื่อแก้ความผิด เป็นการขยายความวิธีลงโทษต่าง ๆ ที่ได้กล่าวในจัมเปยยชั้นธกะได้แก่ทัชชณิยกรรม นิยสกรรม ปิณฑชณิยกรรม ปฏิสารถิยกรรม อุกเขปนนิยกรรม พร้อมทั้งวิธีการลงโทษนั้น ๆ^๑

๒. ปารีวาลิกชั้นธกะ เป็นหมวดที่ว่าด้วยการอยู่ปรินิพพานคือภิกษุจะต้องชั่งตัวเองเมื่อทำผิดเพื่อให้พ้นอาบัติสังฆาทิเสส กล่าวถึงวัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ปรินิพพาน ๔๔ ข้อ และกระบวนการเกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส เช่น ข้อกำหนดในการอยู่ปรินิพพาน การชักเข้าหาอาบัติเต็ม การประพาศิมานัต และการสวดถอนจากอาบัติ^๒

๓. สมุจจยชั้นธกะ หมวดว่าด้วยการรวบรวมคือรวม เรื่องที่เกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส เพิ่ม เต็มจากปารีวาลิกชั้นธกะมี เรื่องการข ะมานัต การให้มานัต การขออภัยทาน (การสวดถอนจากอาบัติสังฆาทิเสส) เรื่องราวในสมุจจยชั้นธกะนี้เป็นการประมวลแบบปฏิบัติในเรื่องออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่มีปัญหาสาธลัษชัษชัษ^๓

๔. สมถชั้นธกะ หมวดว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์คือ วิธีพิจารณาและวินิจฉัย ข้อพิพาทซึ่งมี ๗ อย่าง ซึ่งได้แก่สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย ปฏิญญาตกรรมะ เบญจยลิกา ตัสสปาปิยลิกา และติณวัต ธาร ณะ นอกจากนี้ยังได้แสดงลักษณะของอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ ๔ อย่างคือ^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๖ : ๑๕๑- ๑๕๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๖ : ๑๘๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๖ : ๓๓๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๖ : ๓๓๒ - ๔๐๗.

๑. วิวาทาธิกรณ์ เป็นเรื่องการวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย เป็นการระงับด้วยสัมมุขาริณัยและเยภุยยสิกา
๒. อนุวาทาธิกรณ์ เป็นการโจทก์ป้องกันด้วยความเสียหายเกี่ยวกับศีล เกี่ยวกับความประพฤติ เกี่ยวกับความเห็นและเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ โดยระงับอธิกรณ์ ๔ อย่าง คือ สัมมุขาริณัย สติวิริณัย อมูพหวิริณัย และตัสสปาปิยสิกา
๓. อาปัตตาธิกรณ์ การต้องอาบัติต่าง ๆ ที่ระงับด้วยสมณะ ๓ อย่างคือ สัมมุขาริณัย ปฏินญาตกรรมะ และติณวัตถการกะ
๔. กิจจาธิกรณ์ เป็นเรื่องสงฆ์จะต้องทำเป็นสังฆกรรมโดยวิธีสัมมุขาริณัย

จลวรรคภาค ๒ มี ๘ ชั้นธกะ คือ

๑. ขุททกวัตตุงชันธกะ เป็นประมวลข้อบัญญัติปลีกย่อย เช่นข้อปฏิบัติในการอาบน้ำ เครื่องประดับ การไว้ผม การแผ่เมตตา ข้อบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องบาตร จีวร ไม้สะดึง พัด ร่ม ไม้เท้า เรื่องเล็บยาว และการขีดเล็บ เรื่องมีดโกน การแต่งหนวด เครื่องใช้ทำด้วย โลหะ ทำด้วยไม้ และดินเหนียว เป็นต้น^๑
๒. เสนาสนชันธกะ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับที่อยู่ของสงฆ์ตลอดจนเครื่องใช้ใน ที่อยู่ เช่น เติงคัง ม้านั่ง ผ้าปูนอน^๒
๓. สังฆเภทชันธกะ ประมวลเรื่องที่พระ เทวทัตคิดประทุษร้ายพระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จจนถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระ เทวทัตอาเจียนเป็นโลหิต เรื่องการทำให้สงฆ์แตกกัน พร้อมทั้งข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการที่สงฆ์แตกกัน^๓
๔. รุตตชันธกะ ว่าด้วยเรื่องวัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุ ๑๓^๔ เรื่องคือ

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๗:๖๒-๖๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๗:๑๒๓-๑๒๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๗:๑๗๗-๑๗๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๗:๒๑๔-๒๒๑.

๑. อาคันตุกวัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ
๒. อาวาสกวัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นเจ้าของถิ่น
๓. คมิกวัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จะเดินทางจากไป
๔. ภัตต์คควัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุในโรงอาหาร
๕. ปิณฑจาริกวัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้บิณฑบาต
๖. อารัญญกวัตร เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า
๗. เสนาสนวัตร เป็นข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย
๘. ชันตคามรวัตร เป็นข้อปฏิบัติในเรือนไฟ
๙. วัจจกฐีวัตร ข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับวัจจกฐีคือ เรื่องส้วม
๑๐. อุปัชฌายวัตร ข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌายะ
๑๑. ลีทธีวิหาริกวัตร ข้อปฏิบัติต่อลีทธีวิหาริก
๑๒. อาจารย์วัตร ข้อปฏิบัติต่ออาจารย์
๑๓. อันเตวาลิกวัตร ข้อปฏิบัติต่ออันเตวาลิก คือศิษย์

๕. ปาติโมกขรตนชั้นธกะ เป็นข้อบัญญัติ เกี่ยวกับการสวดปาฏิโมกข์และการงด

สวดปาฏิโมกข์^๑

๖. ภิกษุณีชั้นธกะ เป็นเรื่องของพระมหาปชาบดีโคตมีขอบวช ตันกำเนตของภิกษุณี
ตลอดจนข้อปฏิบัติ ข้อห้าม และข้อยกเว้นต่าง ๆ เกี่ยวกับนางภิกษุณี^๒

๗. ปิณฑสติกชั้นธกะ กล่าวถึงพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมวินัยนับ
เป็นประวัติการสังคายนาครั้งแรก ได้พรรณนาเหตุการณ์ภายหลังที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานจนถึงการทำ
สังคายนาครั้งที่ ๑^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, ๗:๒๕๐-๒๕๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๗:๒๕๘-๓๐๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๗:๓๑๖-๓๑๗.

๘. สัตตตศติกขันธกะ กล่าวถึงพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ ได้พรรณนาถึงมูลเหตุและการดำเนินการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

ปริวาร

ปริวารเป็นภาคสุดท้ายของวินัยปิฎก เป็นประมวลความสำคัญและเรื่องน่ารู้ต่าง ๆ ของวินัยปิฎกนับตั้งแต่มหาวิงค์จนถึงจุลวรรค มีหัวข้อใหญ่ ๒๑ เรื่องคือ

๑. มหาวิงค์ ๑๖ มหาวาร เป็นการย้อนไปกล่าวถึงศีล ๒๒๗ ข้อของภิกษุโดยตั้งเป็นคำถามคำตอบ โดยกล่าวแยกตามประเด็นต่าง ๆ ๘ ประเด็นคือ

๑. กัดณบัญญัติวาร เป็นประเด็นว่าด้วยต้นเหตุที่ทรงบัญญัติสิกขาบทว่าเป็นใคร บัญญัติที่ไหน ตลอดจนเรื่องราวที่เกิดขึ้น

๒. กตปัดติวาร เป็นประเด็นที่ว่าเมื่อทำความผิดนั้นแล้วต้องอาบัติอะไร

๓. วิปตติวาร เป็นประเด็นที่ว่าทำความผิดนั้นจะผิดศีลอะไร

๔. สังคหิตวาร เป็นประเด็นที่ว่าทำความผิดนั้นแล้วจัดเข้าอาบัติอะไร

๕. สมุฏฐานวาร เป็นประเด็นที่ว่าความผิดนั้นเกิดขึ้นหรือมีสมุฏฐานทางกาย

วาจาหรือใจ

๖. อธิกรณวาร เป็นประเด็นที่ว่าความผิดนั้นเป็นอธิกรณ์ประเภทไหน

๗. สมถวาร เป็นประเด็นที่ว่าความผิดนั้นเป็นอธิกรณ์นั้น ๆ แล้วจะระงับ

ด้วยวิธีใด

๘. สมุจจยวาร เป็นประเด็นที่ว่าความผิดนั้นเมื่อรวมกล่าวตั้งแต่ประเด็นที่ ๑-๗ จะได้อย่างไร

๒. ภิกษุวิงค์ ๑๖ มหาวาร เป็นการย้อนกล่าวถึงศีลของภิกษุแต่ละข้อโดยตั้งเป็นคำถามคำตอบแล้วแยกกล่าวเป็น ๘ ประเด็นเช่นเดียวกับของสงฆ์

๓. สมุฏฐานศีลสังเขป เป็นการรวบรวมสิกขาบททั้งหมดกล่าวเฉพาะเรื่องสมุฏฐานคือทางกาย วาจา หรือใจ โดยจัดเป็นหมวดหมู่จำพวกใดบ้างเกิดจากสมุฏฐานทางกาย

วาจา หรือใจ หรือทั้งสามอย่างผสมกัน

๔. กติปุจฉาวาร เป็นการตั้งคำถามว่า เรื่องนั้น ๆ มีอาบัติเท่าไรแล้วตอบเป็น ประเด็น ๆ ไป

๕. วิสตีวาร เป็นการตั้งคำถามแล้วตอบในเรื่อง เกี่ยวกับอาบัติที่เกิดขึ้นแห่ง อาบัติ อธิกรณ์ วิธีระงับอธิกรณ์ เป็นต้น รวมเป็น ๒๐ ประเด็น

๖. ชั้นตกปุจฉา คำถามคำตอบเกี่ยวกับชั้นธกะ ในมหาวรรคและจุลวรรค รวม ๒๒ ชั้นธกะว่าในแต่ละชั้นธกะนั้นกล่าวถึงอาบัติไว้กี่ประเภท

๗. เอกตตริกะ เป็นการชี้แจงเรื่องเกี่ยวกับพระวินัย โดยแยกเป็นหมวด ด้วยตัว เลขคือหมวด ๑ จะว่าด้วยพระวินัยที่เป็นข้อเดียวว่ามีอะไรบ้าง หมวด ๒ ว่าด้วยพระวินัยที่เป็น ๒ ข้อว่ามีอะไรบ้าง เช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนถึงหมวด ๑๑ เป็นพระวินัยที่มี ๑๑ ข้อ เป็นต้น

๘. อุโปสถาทิปุจฉาวิสัยขนา เป็นคำถามคำตอบในเรื่องอุโปสถ

๙. อัทถวเสปกรณ กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการ

๑๐. คาถาสังคณิกะ เป็นคำถามคำตอบของพระอาจารย์ผู้สังคายนาพระวินัยว่า ด้วยสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี สิกขาบทที่ทั้งภิกษุและภิกษุณีศึกษาร่วมกัน

๑๑. อธิกรณเภท ว่าด้วยประเภทของอธิกรณ์ การรื้อฟื้นอธิกรณ์ อาบัติที่เนื่องจาก อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์

๑๒. คาถาสังคณิกะอิกนัยหนึ่ง (อปรคาถาสังคณิกะ) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการ โจอทต่าง ๆ รวมทั้งลักษณะที่นับว่าเป็นอสังขยคือผู้ไม่มีความละเอียดรอบาป

๑๓. โจทนาการ ว่าด้วยข้อซักถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ เปรียบเทียบอธิกรณ์ ว่าด้วยเหตุของการโจท ข้อปฏิบัติของโจทก์และจำเลย

๑๔. จุฬสงคราม ว่าด้วยข้อปฏิบัติของภิกษุผู้ถูกฟ้อง ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้วินิจฉัย อธิกรณ์ ตลอดจนถึงการฟ้องและการวินิจฉัย

๑๕. มหาสงคราม ว่าด้วยข้อปฏิบัติของภิกษุผู้ถูกฟ้อง คล้ายกับข้อ ๑๔ แต่มีรายละเอียดมากกว่า

๑๖. กฐินเภท ว่าด้วยประเภทของกฐิน กฐินอย่างไรจึง เป็นกฐินไม่เป็นอันกราน และกฐินอย่างไรจึง เป็นกฐิน เป็นอันกราน รวมทั้งข้อควรจำเกี่ยวกับกฐินซึ่งได้กล่าวไว้ในมหาวรรค แต่ในตอนนี้ เป็นการนำมาจัด เป็นหมวดหมู่ เพื่อจำง่ายขึ้น

๑๗. อุปาสัมมัจจะ ภา ว่าด้วยพระอุปาส์ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลถามคำถาม และคำตอบของพระพุทธเจ้าซึ่งมีทั้งสิ้น ๑๔ วรรคหรือ ๑๔ หมวด ทั้ง ๑๔ หมวดนั้นได้แก่

๑๗.๑ อนิสสิตวรรค ว่าด้วยภิกษุผู้ต้องถือนิสัย ภิกษุที่ไม่ต้องถือนิสัย ภิกษุที่ไม่ควรและที่ควรให้อุปสมบท องค์ ๕ ของภิกษุผู้ถูกลงโทษ

๑๗.๒ นปฏิบัติสัมภนวรรค ว่าด้วยองค์ของภิกษุที่ไม่ควรระงับการลงโทษ คุณสมบัติของภิกษุผู้เข้าสงคราม (การวิวาท) องค์ของภิกษุผู้พูดอยู่ในสงฆ์ อานิสงส์ในการเรียนวินัย

๑๗.๓ โวหารวรรค ภิกษุผู้ควรและไม่ควรพูดในสงฆ์

๑๗.๔ ทิฏฐาภิธรรมวรรค ว่าด้วยการแสดงความเห็นแย้งที่ไม่เป็นธรรม และเป็นธรรม และเรื่องอื่น ๆ ที่แย้งไม่เป็นธรรมและเป็นธรรม

๑๗.๕ อัตตาทานวรรค ว่าด้วยหน้าที่ของโจทก์

๑๗.๖ อุตุงควรรค ว่าด้วยการอยู่ป่า

๑๗.๗ มุสาวาทวรรค ว่าด้วยเรื่องการพูดปด

๑๗.๘ ภิกษุณีโฉวาทวรรค ว่าด้วยองค์สำหรับลงโทษภิกษุณี องค์ของภิกษุผู้ไม่ควรให้โฉวาทและผู้ควรให้โฉวาท องค์ของภิกษุผู้ไม่ควรและควรสนทนาด้วย

๑๗.๙ อุพพาหิการวรรค ว่าด้วยการมอบหมายหรือการตั้งผู้แทนสงฆ์ไปวินิจฉัย เรื่องหนึ่งเรื่องใดเมื่อที่ประชุมสงฆ์ไม่สามารถวินิจฉัยได้ คุณสมบัติของภิกษุผู้รับหน้าที่วินิจฉัย

๑๗.๑๐ อธิกรณวุฒวรรค ว่าด้วยองค์ของภิกษุผู้ไม่ควรระงับอธิกรณ์

๑๗.๑๑ สังฆเภทวรรค ว่าด้วยภิกษุผู้ทำให้สงฆ์แตกกันมีโทษ

๑๗.๑๒ พุติยสังฆเภทวรรค ว่าด้วยภิกษุผู้ทำให้สงฆ์แตกกันไม่มีโทษ

๑๗.๑๓ อาวาสิกวรรค ว่าด้วยองค์ของภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาส

๑๗.๑๔ กฐินัตถการวรรค ว่าด้วยอานิสงส์กรานกฐิน โทษของการบอกสัมมัตติ

อานิสงส์ของการอนมัสสิติ บุคคลไม่ควรไหว้และควรไหว้ ธรรมของภิกษุอ่อนกว่าต่อภิกษุแก่กว่า

๑๘. สมุทฺธาน ว่าด้วยเรื่องภิกษุไม่มีความจงใจต้องอาบัติ สมุทฺธานแห่งอาบัติ และการออกจากอาบัติ

๑๙. หุติยคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยอาบัติ วิธีแสดงอาบัติ ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ รวม ๑๖ อย่างและปาราชิก ๘

๒๐. เสทโฆจนถาถา เป็นเรื่องของอาบัติต่าง ๆ

๒๑. ปัสสัจจวรรค ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ๕ เรื่องหรือ ๕ วรรคได้แก่

๒๑.๑ กรรมวรรค ว่าด้วยกรรมคือการทำความผิดต่าง ๆ ของสงฆ์

๒๑.๒ อรรถวสววรรค ว่าด้วยความมุ่งหมายในการบัญญัติสิกขาบท

๒๑.๓ บัญญัติวารค ว่าด้วยบัญญัติให้ทำสิ่งต่าง ๆ ในพระวินัย เช่น การ สวดปฏิโมกข์ เป็นต้น

๒๑.๔ บัญญัติวารค ว่าด้วยสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วมีความ มุ่งหมายอย่างไร

๒๑.๕ นวสังคหวรรค ว่าด้วยสังคหะ ๙ อย่างคือ วัตถุสังคหะ วิบัติสังคหะ อาบัติสังคหะ นิพานสังคหะ บุคคลสังคหะ ชนธกะสังคหะ สมุทฺฐสังคหะ อธิกรณสังคหะ และสมถสังคหะ

สุดตันตปิฎก

สุดตันตปิฎกเป็นคัมภีร์ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไปมีประวัติและท้องเรื่องประกอบ สุดตันตปิฎกได้แยกพระสูตรออกเป็นหมวดตามขนาดของพระสูตรจัดเป็น ๕ หมวดหรือเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่านิกายได้แก่

๑. ทีฆนิกาย มีทั้งสิ้น ๓๕ สูตรจัดเป็นหมวดพระสูตรที่มีพระธรรมเทศนาขนาดยาว
๒. มัชฌิมนิกาย เป็นพระสูตรที่มีขนาดยาวปานกลางมี ๑๕๒ สูตร
๓. สังยุตตนิกาย เป็นพระสูตรที่ประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้ด้วยกันหรือเป็น หมู่เดียวกัน แต่ละหมู่เรียกว่าสังยุต ในพระสูตรมีประมวลเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ ๗, ๗๖๒ สูตร

๔. อังคุตตรนิกาย เป็นหมวดที่แจกธรรมเข้าเป็นหมู่ตามลำดับตัวเลข เช่นธรรมข้อ เดียว เรียกว่าเอกนิบาต เป็นต้น หมวดนี้มี ๙,๕๕๗ สูตร

๕. ขุททกนิกาย เป็นหมวดที่รวมธรรมข้อปลีกย่อยไม่จัดเข้ากับหมวดอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แบ่งเฉพาะสูตรมี ๒๙๕ สูตร และมีคาถาและอื่น ๆ อีก

ทีฆนิกาย

ทีฆนิกายเป็นพระสูตรขนาดยาวมีทั้งสิ้น ๓๔ สูตร โดยจัดแบ่งออกเป็น ๓ วรรคหรือ ๓ พวก คือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกาวรรค

๑. สीलขันธวรรค มี ๑๓ สูตรได้แก่^๑

๑.๑ พรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเรื่องกัญฐิต่าง ๆ ว่ามี ๖๒ อย่าง และทรงแสดงวิธีแก้กัญฐิตัวยศิล

๑.๒ สามัญญผลสูตร ทรงแสดงผลของการเป็นสมณะแก่พระเจ้าอชาตศัตรูจนพระเจ้าอชาตศัตรูรู้สึกผิด

๑.๓ อัมพฤษสูตร เป็นเรื่องของอัมพฤษะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องของศากยวงศ์จนอัมพฤษะเกิดความเลื่อมใส หลังจากที่ได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความโกรธแค้นศากยวงศ์

๑.๔ โสณทัณฑสูตร สูตรนี้ได้ชื่อตามผู้รับฟังพระธรรม คือโสณทัณฑพราหมณ์ ในสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงคุณสมบัติ ๕ อย่างที่ทำให้เป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง

๑.๕ กุฏทันตสูตร ทรงโต้ตอบแก่กุฏทันตพราหมณ์ ตำหนักการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญ

๑.๖ มหาสิสูตร ทรงแสดงแก่เจ้าสิจฉวี ชื่อมหาสิ เรื่องสมาธิ ศีล และถาน

๑.๗ ชาลิสสูตร ทรงแสดงแก่คนชื่อมัลลทียกับชาลิสะ ในปัญหาที่ว่าชีวิตกับร่างกายเป็นอันเดียวกันหรือไม่

๑.๘ มหาสีหนาทสูตร ทรงแสดงแก่สมณเปลือยหรือซีเปลือยชื่ออเจลกัสสปให้เห็นโทษของการทรมานกาย

๑.๙ โปฏฐปาหสูตร ทรงแสดงแก่คนชื่อโปฏฐปาหะ เรื่องโลกเที่ยงและไม่เที่ยง เป็นเรื่องของอตตะตาและธรรมะชั้นสูงอื่น ๆ

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๔.

๑.๑๐ สุกสูตร เป็นคำของพระอานนท์แสดงแก่สุภมาณฑ เมื่อพระพุทธเจ้า
นิพพานแล้ว กล่าวถึงเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา

๑.๑๑ เกวัฏฐสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุตรคฤหบดีชื่อ เกวัฏฐะถึง
เรื่องปาฏิหาริย์ ๓ ว่า พระองค์ไม่โปรดอิทธิปาฏิหาริย์และโปรดอนุสาสนีปาฏิหาริย์

๑.๑๒ โลหิจจสูตร ทรงแสดงแก่โลหิจจพราหมณ์ เรื่องมัจฉาทิฏฐิและศาสดา
ที่ควรและไม่ควรท้วง

๑.๑๓ เตรีชชสูตร ทรงแสดงแก่พราหมณ์ชื่อ มนสากตะ เป็นคำวิพากษ์วิจารณ์
เรื่องวิชา ๓ คือไตรวิชาของพราหมณ์ การเข้าถึงพรหม

๒. มหาวรรค มี ๑๐ สูตร ได้แก่^๑

๒.๑ มหาปธานสูตร ทรงแสดงถึงพระพุทธเจ้าในอดีต

๒.๒ มหานิทานสูตร ทรงแสดงถึงปฏิจสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแห่งเหตุผลที่เกี่ยวข้อง
กันเป็นลูกโซ่รวมทั้งทฤษฎีเรื่องอัตตา

๒.๓ มหาปรินิพพานสูตร เป็นพุทธประวัติตอนใกล้นิพพานจนถึงแจ กพระบรม
สารีริกธาตุ

๒.๔ มหาสุทิสสนสูตร ทรงตรัสเล่าประวัติ เมืองกุสินาราแก่พระอานนท์
ก่อนที่จะนิพพาน

๒.๕ ขนวลสภสูตร ทรงแสดงแก่พระอานนท์ เรื่องพระเจ้าพิมพิสารไปเกิด
เป็นชนวนสภะยักษ์สหายของท้าว เวสสวัณ

๒.๖ มหาโควินทสูตร ทรงแสดงเรื่องมหาโควินทพราหมณ์

๒.๗ มหาสมัยสูตร ทรงแสดงถึงพวกยักษ์และ เทวดาที่มา เฝ้าในที่ประชุม
ใหญ่ซึ่งมีพระอรหันต์ถึง ๕๐๐ องค์

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๐.

๒.๘ สลักปัญหสูตร ทรงตอบแก้ปัญหาของสลัก เทวราช

๒.๙ มหาสติปัฏฐานสูตร ทรงแสดงสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติ ๔ อย่าง คือ พิจารณาในกาย วาจา จิต และธรรม พร้อมด้วยอริยสัง

๒.๑๐ ปายาสีราชัญญสูตร เป็นคำของพระกุมารกัสสปแก้ปัญหาของพระราชา-
องค์หนึ่งทรงพระนามว่าปายาสีซึ่งไม่เชื่อเรื่องภพหน้า

๓. ปาฏิกาวรรค มี ๑๑ สูตรคือ^๑

๓.๑ ปาฏิกสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงเรื่องของซีเปลือยต่าง ๆ และ
ซีเปลือยชื่อ ปาฏิกะบุตรเกี่ยวกับเรื่องปาฏิหาริย์

๓.๒ อุทุมพริกสูตร ทรงแสดงที่อุทุมพริกการามเป็นการโต้ตอบระหว่าง
พระพุทธเจ้ากับนิโครปริพพานยกเกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะ

๓.๓ จักกวัตติสูตร ทรงแสดงแก่พระเจ้าจักรพรรดิชื่อ ทิลทเนมิ เรื่องแก้ว
๗ ประการ เรื่องความเสื่อมโทรมของศีลธรรม อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และพระเมตไตรย-
พระพุทธเจ้า

๓.๔ อัคคิณฺณสูตร ทรงแสดงแก่พวกพราหมณ์ที่ถือตัวว่าเป็นวรรณะที่ประเสริฐ
กว่าวรรณะอื่น ๆ ทรงแสดงต้นเรื่องของวรรณะทั้ง ๔

๓.๕ สัมปสาทนียสูตร ทรงแสดงถึงความเสื่อมใสที่พระสารีบุตรมีในพระองค์
โดยที่พระสารีบุตรได้กราบพูดต่อพระพุทธเจ้า

๓.๖ ปาสาทิกสูตร สูตรนี้มีมูลเหตุเนื่องมาจากนิครณฺณนาฏ บุตรเจ้าลัทธิ
นิครณฺณถึงแก่ความตาย สาวกเกิดแตกกันในสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงลักษณะของศาสตราจารย์
ที่ดีและไม่ดีว่าเป็นอย่างไร

๓.๗ ลักขณสูตร ทรงแสดงถึงมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ

๓.๘ ลิงคาลกสูตร เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงพบชายหนุ่มชื่อลิงคาลกะ

^๑เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๑.

ทำการกราบไหว้บูชาทิศต่าง ๆ ตามคำสั่งของบิดา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงเกี่ยวกับเรื่องกรรม
กิเลส ๔ อบายมุข ๖ มิตรเทียม ๔ ประเภท มิตรแท้ ๔ ประเภท และทรงบัญญัติเรื่องทิศขึ้น
ใหม่มี ๖ ทิศ

๓.๙ อาฏานาฎียสูตร เป็นเรื่องของท้าวมหาหาราช ๔ คน เข้าเฝ้าพระพุทธ-
เจ้า หนึ่งในสี่มหาหาราชชื่อ อาฏานาฎียาได้ถวายมนตร์คือถวายความคุ้มครองพระพุทธเจ้า

๓.๑๐ สังคีตสูตร เป็นเรื่องที่พระสารีบุตรปรารภถึงเรื่องมหาวิระถึงแก่กรรม
สาวกจึงแตกความสามัคคีกัน พระสารีบุตรแสดงความคิดเห็นว่าควรจะมีการสังคายนาธรรมไว้เป็นหมวดหมู่
จึงได้จัดสังคายนาธรรมเป็นหมวดหมู่ รวมทั้งสิ้น ๑๐ หมวด พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วย

๓.๑๑ ทสุตตรสูตร กล่าวถึงพระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายที่สระน้ำ
ชัตคราโดยรวบรวมพระธรรมเป็น ๑๐ หมวด

มัชฌิมนิกาย

มัชฌิมนิกายเป็นพระสูตรขนาดยาวปานกลางมี ๑๕๒ สูตร โดยแบ่งเป็นปัลลวรรค
มัชฌิมนิกายแบ่งเป็น ๓ ปัลลวรรค คือ มูลปัลลวรรค มัชฌิยปัลลวรรค และอุปริปัลลวรรค ในปัลลวรรค
หนึ่ง ๆ ยังแบ่งออกเป็น ๕ วรรค วรรคหนึ่ง ๆ มี ๑๐ สูตร มีอยู่วรรคเดียวที่มี ๑๒ สูตร คือ
วิภังควรรคในอุปริปัลลวรรค

มูลปัลลวรรค แบ่งเป็น ๕ วรรค แต่ละวรรคมี ๑๐ สูตร ดังรายละเอียดดังนี้คือ^๑

๑. มูลปริยายวรรค มี ๑๐ สูตรคือ

๑.๑ มูลปริยายสูตร เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงมูลเหตุต่าง ๆ

๑.๒ สัพพสาหัสสังวรสูตร ทรงแสดงถึงวิธีกำจัดกิเลส

๑.๓ ธรรมทายาทสูตร ทรงตรัสถึงมรดกของพระองค์ซึ่งได้แก่ พระธรรม
สาวกของพระองค์คือธรรมทายาท

๑.๔ ภยเภรวสูตร ทรงตรัสถึงอภุศลที่เป็นภัยและทรงเล่าถึงการตรัสรู้

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๒.

๑.๕ อนึ่งคณสูตร เป็นคำสนทนาระหว่างพระสารีบุตรกับพระโมคคัลลาน
ในเรื่องกิเลสเครื่องยั่วชวน

๑.๖ อากังเขยยสูตร ทรงแสดงถึงผลที่ภิกษุควรหวัง

๑.๗ วัตถุปมสูตร ทรงเปรียบเทียบจิตด้วยผ้าที่สะอาดและผ้าเปื้อน ทรง
แสดงเครื่องเศร้าหมองจิต อุปกิเลส ๑๖ ประการ เป็นต้น

๑.๘ สัลลเลขสูตร ทรงแสดงวิธีกวาดล้างความเห็นผิด

๑.๙ สัมมทัญญูสูตร เป็นคำของพระสารีบุตรสอนเรื่องสัมมาทัญญูแก่ภิกษุ

๑.๑๐ สติปัญญาสูตร ทรงแสดงสติปัญญา ๔ อย่างเช่นเดียวกับในที่ฌนิกาย
มหาวรรค แต่ไม่มีอริยสังเทานั้น

๒. สิทนทวารค มี ๑๐ สูตรคือ

๒.๑ จุฬสิทนทสูตร ทรงแสดงเรื่องสมณะ ๔ พวก ตรัสถึงภวทัญญู
วิภวทัญญู และอุปทาน

๒.๒ มหาสิทนทสูตร ทรงเล่าถึงสิ่งที่เคยทดลองปฏิบัติมาตามที่เขาใจ
ว่าจะสามารถตรัสรู้ได้ แต่ไม่สำเร็จ ทรงแสดงธรรมต่าง ๆ เช่น ทศพลญาณ ๑๐ เวสาร์ชช-
ญาณ ๔ บริษัท ๘ กำเนิด ๔ กติ ๔ พรหมจรรย์ ๔ เป็นต้น

๒.๓ มหาทุกขกัณฑ์สูตร ทรงแสดงเหตุแห่งทุกข์

๒.๔ จุฬทุกขกัณฑ์สูตร ทรงแสดงเหตุแห่งทุกข์ ทรงแสดงแก่พระมหา
นามสากยะ

๒.๕ อนุমানสูตร เป็นคำของพระโมคคัลลานสอนให้ภิกษุทั้งหลายรู้จัก
พิจารณาตน และสำรวจตนเอง ในสูตรนี้พระโมคคัลลานไม่อ้างถึงพระพุทธเจ้าเลย

๒.๖ เจโตยัลสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกิเลสซึ่งเป็นเครื่องผูก
พันใจ

๒.๗ วณปัตถสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงชีวิตการอยู่ป่าของภิกษุ

๒.๘ มธุปิตักษุสฺตร ทรงแสดงธรรมเป็นหัวข้อย่อย ๆ ภูมิภาคต่าง ๆ

จึงไปหาพระมหากัจจายนะอธิบายต่ออย่างพิศดาร

๒.๙ เทวธาวิตถุสฺตร ทรงแสดงกุศลและอกุศลวิธก

๒.๑๐ วิตถกสัมมฐานุสฺตร ทรงแสดง เรื่องที่ตั้งของวิธกหรือความคิด เพื่อ

การบังคับความคิดของตน

๓. โอรัมมวรรค มี ๑๐ สุตรคือ

๓.๑ กกจูฬมฺสฺตร ทรงสอนการหักห้ามความโกรธ

๓.๒ อลคฺทพฺพมฺสฺตร ทรงแสดงโทษแห่งการถือผิด

๓.๓ วัณมิกฺสฺตร ทรงแก้ปัญหาให้พระภุมารักสสพฺพิงโดยเปรียบกับจอม

ปลวก

๓.๔ รัตนินิตฺสฺตร เป็นคำสนทนาระหว่างพระปุณณมันตานีบุตรกับพระ-

สารีบุตรเปรียบเทียบวิสุทธิ ๗ ด้วยการเดินด้วยรถ ๗ ผลัด ระหว่างสาเกตกับสาวัตถี

๓.๕ นิวาปฺสฺตร ทรงแสดงถึงกามคุณ

๓.๖ ปาสราลิสฺตร ทรงแสดง เรื่องที่พระองค์แสวงหาทางตรัสรู้ตั้งแต่

ต้นจนถึงแสดงปฐมเทศนา

๓.๗ จุฬหัตถิปโทมฺสฺตร ทรงแสดงวิธีฝึกฝนพระสาวก

๓.๘ มหาหัตถิปโทมฺสฺตร เป็นคำของพระสารีบุตร สรุปรธรรมทั้งหลาย

ลงในอริยสัจ ๔

๓.๙ มหาสาโรชมฺสฺตร ทรงแสดงอันตรายของความมักใหญ่ใฝ่สูง

สูตรนี้ทรงแสดง เมื่อพระ เทวทัตได้แตกแยกออกจากคณะสงฆ์

๓.๑๐ จุฬสาโรชมฺสฺตร ทรงแสดงถึงวิธีการบรรลุถึงแก่นธรรม

๔. มหามกาวรรค มี ๑๐ สุตร คือ

๔.๑ จุฬโคฉิงคสาละบุตร พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญพระอนุรุทธ

พระนันทิยะ และพระกิมมิละ ซึ่งมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๔.๒ มหาโคสิงคสาฬหสูตร เป็นเรื่องที่พระสาวก เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระมหาโมคคัลลาน เป็นต้น สนทนาธรรมกันในปัญหาที่หาอย่างไร ป่าโคสิงคสาฬหวัน จึงจะเป็นสถานที่สวยงามสำหรับภิกษุ

๔.๓ มหาโคपालสูตร ทรงเปรียบเทียบถึงลักษณะที่ดีและไม่ดี ๑๑ ประการ ของคนเลี้ยงโค

๔.๔ จุฬโคपालสูตร ทรงแสดงถึงความโง่และความฉลาดของคนเลี้ยงสัตว์ที่นำสัตว์ข้ามแม่น้ำเปรียบกับพระอรหันต์ที่สามารถผ่านจากมาร

๔.๕ จุฬัจจกสูตร เป็นเรื่องของพวกอัสสขิซึ่งมีความเห็นขัดแย้งกับพระพุทธเจ้าในเรื่องความไม่เที่ยง เป็นทุกข์

๔.๖ มหาัจจกสูตร ทรงแสดงถึงการอบรมใจว่าสำคัญกว่ากาย

๔.๗ จุฬัตถมหาสังขยสูตร ทรงแสดงเหตุที่ทำให้ตัณหาสิ้นไปแก่ท้าวสักกะ และมีเรื่องของพระโมคคัลลาน แสดงฤทธิ์ เขี่ยประสาธ เวชยันต์

๔.๘ มหาตัณหาสังขยสูตร ทรงแสดงเหตุที่เกิดวิญญูณ

๔.๙ มหาอัสสปุสูตร ทรงแสดงถึงธรรมที่ทำให้สมณะเป็นพราหมณ์อย่างสูง

๔.๑๐ จุฬอัสสปุสูตร ทรงแสดงถึงธรรมที่ทำให้เป็นสมณะเช่นเดียวกับในมหาอัสสปุสูตร เพียงแต่ต่างกันข้อปฏิบัติ

๕. จุฬยมกวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

๕.๑ สาเลยกสูตร ทรงแสดงกุศกรรมและอกุศกรรม

๕.๒ เวารัญชกสูตร ทรงแสดงข้อความคล้ายคลึงกับสาเลยกสูตรข้างต้นแต่ต่างกันในเรื่องสถานที่และบุคคล กล่าวคือในสาเลยกสูตร เหตุเกิดขึ้นที่แคว้นโกศล ส่วนวารัญชสูตรทรงแสดงที่เมืองวารัญชา

๕.๓ มหาเวทัลลสูตร เป็นคำของพระสารีบุตรแสดงมูลเหตุการเรียกชื่อธรรมต่าง ๆ

- ๕.๔ จุฬเวฬัลลสูตร เป็นคำของพระธรรมทินนาเถรีแก้ปัญหาต่าง ๆ
- ๕.๕ จุฬธรรมสมาทานสูตร ทรงแสดงถึงการประพฤตินิธิธรรม ๔ อย่าง
- ๕.๖ มหาธรรมสมาทานสูตร ทรงแสดงการประพฤตินิธิธรรม ๔ อย่าง

อย่างพิศดาร

๕.๗ วิมังสกสูตร ทรงแสดงถึงวิธีการที่พระสาวกควรใช้ในการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ

๕.๘ โกสัมพียสูตร ทรงแสดงสาราณียธรรมและญาณ สาเหตุที่ทำให้ทรงแสดงก็คือพระภิกษุชาวกรุงโกสัมพีแตกสามัคคีกัน

๕.๙ พรหมนิมิตตนิคสูตร ทรงตรัสเล่าถึงเรื่องพทพรม

๕.๑๐ มารคัชชนียสูตร เป็นเรื่องของพระโมคคัลลานกับมาร

มัชฌิมปิณฑาสก มี ๕ วรรค ในแต่ละวรรคแบ่งเป็น ๑๐ สูตร ดังนี้คือ^๑

๑. คหบดีวรรค เป็นเรื่องที่ว่าด้วยผู้ครองเรือนมี ๑๐ สูตรคือ

๑.๑ กันทรงสูตร ทรงแสดงถึงบุคคล ๔ ชนิด

๑.๒ อัญญณานครสูตร เป็นคำของพระอานนท์แสดงหนทางแห่งพระนิพพาน

แก่ทสมะ

๑.๓ เสขปฏิปทาสูตร เป็นคำของพระอานนท์แสดงเรื่องการฝึกฝนทางใจ

แก่พระมหานามสากยะ

๑.๔ โปตลียสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมของคฤหบดีแก่โปตลียคฤหบดี

๑.๕ ชิวกสูตร ทรงแสดงถึงเรื่องการฉันทนื้อสัตว์ การที่ภิกษุฉันทนื้อสัตว์ไม่เกี่ยวข้องกับการค้าสัตว์

๑.๖ อุपालิวาหสูตร เป็นเรื่องของพระอุบาลีซึ่งเป็นศิษย์มหาวิระไปลองปัญหาพระพุทธเจ้าแต่แล้วกลับเลื่อมใสและขอบวช

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๓.

๑.๗ ฤกษ์โรราทสุตร ทรงแสดงถึงการถือวัตรปฏิบัติว่า เป็นการแสดง
คติของคน

๑.๘ อภยราชกุมารสุตร เป็นเรื่องของอภยราชกุมารศิษย์มหาวิระ ซึ่งส่ง
ไปต่อปากต่อคำกับพระพุทธเจ้าว่าลงโทษพระเทวทัตหนักเกินไป แต่ในที่สุดอภยราชกุมารกลับถวายตน
เป็นอุบาสกของพระพุทธเจ้า

๑.๙ พุทฺเวทนิยสุตร เป็นเรื่องของพระอุบาสี และปัญจังตะกล่าวถึงเรื่อง
เวทนา

๑.๑๐ อปัลณกสุตร ทรงแสดงเรื่องทิวาสิต่าง ๆ

๒. ภิกขุวรรค เป็นวรรคที่ว่าด้วยเรื่องของภิกษุ มี ๑๐ สุตร คือ

๒.๑ จุฬราหูโลวาทสุตร พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทแก่พระราหุลใน
เรื่องไม่พูดปด การกระทำทางกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์

๒.๒ มหาราหูโลวาทสุตร พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทแก่พระราหุล
ในเรื่องการเจริญภาวนา

๒.๓ จุฬมาลุงโกยวาทสุตร พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทแก่พระมาลุงก
ในเรื่องโลก เที่ยงและไม่เที่ยง

๒.๔ มหามาลุงโกยวาทสุตร ทรงแสดงเรื่องสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ

๒.๕ ภัททาลิสฺสุตร เป็นเรื่องของภัททาลิมาขอมาพระพุทฺธเจ้า แล้วพระ-
พุทฺธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องความประพฤติของภิกษุ ๒ ฝ่าย

๒.๖ ลพฺพิโกปมฺสุตร พระพุทฺธเจ้าทรงแสดงความหมายของเวลาวิกาลว่า
หมายถึงเที่ยงแล้ว และภิกษุจะฉันอีกไม่ได้ นอกจากนี้ยังทรงตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภทที่ปฏิบัติเพื่อสละ
อุปธิอันได้แก่ ชนธ กิเลส เจตนา และกามคุณ

๒.๗ จาตุมฺสุตร ทรงแสดงถึงอันตรายของภิกษุ ๔ ประการ

๒.๘ นพฺกปานสุตร ทรงตรัสถึงความผาสุกของบริษัท ๔

๒.๙ โคสิสฺสานิสฺสุตร เป็นคำของพระสาสิบุตรให้ภิกษุเคารพสงฆ์แม้จะ

อยู่ในป่า

๒.๑๐ กิจาคิริสูตร เป็นเรื่องที่ภิกษุบางรูปถกเถียงความหมายของเวลา
วิกาลว่าหมายถึงค่าแล้ว พระภิกษุฉนั้นเวลาเย็นได้ แต่พระพุทธเจ้าทรงคัดค้าน

๓. ปริพาชกาวรรค เป็นเรื่องของนักบวชนอกพุทธศาสนามีทั้งสิ้น ๑๐ สูตร คือ

๓.๑ จูฬวัจฉโคตตสูตร เป็นเรื่องของวัจฉโคตรแสดงว่าตนบรรลุวิเศษ ๓
แล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า การบรรลุวิเศษ ๓ เป็นอย่างไร

๓.๒ อัคคีวัจฉโคตตสูตร ทรงแสดงเรื่องทิวฐิแก่วัจฉโคตรปริพาชก เรื่อง
โลกเที่ยงและไม่เที่ยง

๓.๓ มหาวัจฉโคตตสูตร ทรงแสดงเรื่องกุศลและอกุศล

๓.๔ ทีฆนขสูตร ทรงแสดงธรรมแก่ทีฆนขะ พระสารีบุตรได้แอบนั่งอยู่ข้าง
หลังจนสำเร็จอรหันต์เอง

๓.๕ มาคัณทียสูตร ทรงแสดงโทษของกามและทรงเล่าถึงการที่พระองค์
ออกบรรพชา

๓.๖ สันทกสูตร เป็นคำของพระอานนท้อธิบายเรื่องทิวฐิต่าง ๆ

๓.๗ มหาสกุฬทายีสสูตร ทรงแสดงธรรม ๕ ประการที่ทำให้คนขำเกรง

๓.๘ สมณมุณีติกสูตร ทรงแสดงธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดีอย่างสมบูรณ์

๓.๙ จูฬกุฬทายีสสูตร เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติของมหาวิระ

๓.๑๐ เวชณสสูตร ทรงแสดงถึงวรรณะอันยอดเยี่ยมแก่ เวชณสะ

๔. ราชวรรค เป็นวรรคว่าด้วยเรื่องพระราชามี ๑๐ สูตร คือ

๔.๑ ฆฎิการสูตร ทรงเล่าเรื่องโชติपालมามพ กับฆฎิการอุบาสกในสมัย
พุทธกาลของพระกัสสป ให้พระอานนท์ฟัง

๔.๒ รัฐपालสูตร เป็นประวัติของพระรัฐपालเถระ ซึ่งพ่อแม่ไม่ยอมให้บวช

๔.๓ มชฺเฑวสูตร ทรงเล่าเรื่องพระราชามือมิถิลา ชื่อมชฺเฑวะออกบวช

๔.๔ มจรสูตร พระมหากัจจายนะแสดงแก่เจ้ามจรแห่งแคว้นวันตี เรื่อง

วรรณะ

๔.๕ โพธิราชกุมารสูตร ทรงแสดงประวัติของพระองค์ตั้งแต่เสด็จออก

บวชจนถึงโปรดพระปัญจวัคคีย์

- ๔.๖ องคุลิมาลสูตร เป็นประวัติขององคุลิมาล
- ๔.๗ ปิยชาติกสูตร ทรงแสดงว่าความเศร้าโศกเกิดจากของรัก
- ๔.๘ พาคติยสูตร เป็นคำของพระอานนทตอบปัญหาของพระเจ้าปเสนทิโกศล

แห่งกรุงโกศล

- ๔.๙ ธรรมเจติยสูตร เป็นเรื่องของพระเจ้าปเสนทิเจ้าผู้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

และเลื่อมใสในศาสนา

- ๔.๑๐ กรรมกัถถลสูตร เป็นคำสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับพระเจ้าปเสนทิโกศล ในเรื่องความเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง วรรณะ ๔ อธิเทพและอธิพรหม

๕. พรหมมวารรค เป็นารรคว่าด้วย พรหมณ์ มี ๑๐ สูตร คือ

- ๕.๑ พรหมายูสูตร ทรงแสดงธรรมแก่พรหมณ์ชื่อ พรหมายู

- ๕.๒ เศลสูตร เป็นเรื่อง เศลพรหมณ์เลื่อมใส มหาปุริสลักษณะของพระ-

พุทธเจ้าและขอบวช

- ๕.๓ อัสนสลายนสูตร ทรงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องวรรณะจนอัสนสลายนะซึ่งเชื่อว่าวรรณะพรหมณ์เป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุดยอมจำนนต่อพระองค์

- ๕.๔ โฆฏมุขสูตร เป็นคำของพระภิกษุชื่ออุเทน แสดงถึงบุคคลที่ดี แก่ โฆฏมุขพรหมณ์ ในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน

- ๕.๕ จังกีสสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องธรรมมีอุปการะ และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องลัทธิพรหมณ์

- ๕.๖ เอสุงการีสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้อปฏิบัติของวรรณะทั้ง ๔ แก่ เอสุงการีพรหมณ์

- ๕.๗ ธนัญชานีสสูตร เป็นคำของพระสารีบุตรแสดงแก่นัญชานีพรหมณ์ในเรื่องที่จะยกเอาความจำเป็นในครอบครัวเป็นข้ออ้าง ในการทำความชั่วไม่ได้

- ๕.๘ วาเสฏฐสูตร พระพุทธเจ้าทรงวิจารณ์เรื่องคนที่จะเป็นพรหมณ์ได้โดยกำเนิดหรือความประพฤติ

๕.๘ อฏสูตร เป็นข้อวิจารณ์เรื่องการอยู่ในเพศฤๅษีและบรรพชิต
ว่า อะไรจะทำประโยชน์กว่า

๕.๑๐ สคารวาสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องความเชื่อถือของเจ้าลัทธิต่าง ๆ

อุปริปัญณาสกั แบ่งเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๑๐ สูตร ยกเว้นวิภังควารคมี ๑๒ สูตร ดังนั้นใน
อุปริปัญณาสกัจึงมี ๔๒ สูตร ดังนี้ คือ^๑

๑. เทวทวารค มี ๑๐ สูตร ดังนี้ คือ

๑.๑ เทวทสูตร พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงการโต้ตอบกับนิครนถ์เรื่อง การ
ดับทุกข์

๑.๒ ปัจจัตตยสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า พระองค์ไม่ได้เอาตัวอย่าง
เรื่องวิญญานจากลัทธิพราหมณ์

๑.๓ กินตีสูตร พระพุทธเจ้าทรงเตือนให้ภิกษุสามัคคีกัน

๑.๔ สามคามสูตร ทรงแสดงมูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท

๑.๕ สุนักขัตตสูตร ทรงแสดงเรื่องบุคคล ๕ ประเภท

๑.๖ อาเนญชัลปิ ปายสูตร ทรงแสดงวิธีเข้าฌาน

๑.๗ คณกโมคคัลลานสูตร ทรงแสดงวิธีฝึกจิตเป็นขั้น ๆ

๑.๘ โคปกโมคคัลลานสูตร เป็นคำของพระอานนท์หลังจากที่พระพุทธเจ้า
นิพพานได้กล่าวถึงว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือตัวแทนของพระพุทธเจ้า

๑.๙ มหาปุณณสูตร พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาของภิกษุเรื่องชั้นธัมมกับเรื่อง
อุปาทาน

๑.๑๐ จุฬปุณณสูตร ทรงแสดงความเป็นสัตบุรุษและอสัตบุรุษ

๒. อนุปทวารค มี ๑๐ สูตร คือ

๒.๑ อนุปทสูตร เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญพระสาริบุตร

- ๒.๒ ฉวิโสธนสูตร ทรงแสดงวิธีทดสอบว่า สำเร็จมรรคผลหรือไม่
- ๒.๓ สัปปริสสูตร ทรงแสดงสัปปริสธรรม และอัสัปปริสธรรม
- ๒.๔ เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร ทรงแสดงธรรมที่ควรและไม่ควรเกี่ยวข้อง

โดยย่อ แล้วพระสารีบุตรมาอธิบายอย่างพิสดาร

- ๒.๕ พุทธาทกสูตร พระพุทธเจ้าทรงจัดธรรมหมวดธาตุให้กับพระอานนทพิง
- ๒.๖ อิลลิตฺติสูตร ทรงอธิบายชื่อภูเขอิลลิตฺติว่า มีทางถ้ำเข้าทางหนึ่ง ออกทางหนึ่ง แต่คนเคยเห็นแต่ถ้ำเข้าไปโดยไม่ออกมาจึงได้ชื่อว่า อิลลิตฺติ ซึ่งแปลว่ากินถ้ำ
- ๒.๗ มหาจัตตาริสกสูตร ทรงแสดงมรรค ๘ สัมมาญาณ และสัมมาริมุตติ
- ๒.๘ อานาปานสติสูตร ทรงอธิบายถึงวิธีกำหนดลมหายใจเข้าออก
- ๒.๙ กายคตาสติสูตร ทรงสอนเรื่องวิธีพิจารณากาย
- ๒.๑๐ สังขารูปปัตติสูตร ทรงแสดงวิธีที่จะให้เกิดในชาติหน้าตามความปรารถนา

๓. สุนฺญตฺวรรค มี ๑๐ สูตร คือ

- ๓.๑ จุฬสุนฺญตฺตสูตร ทรงแสดงสุนฺญตฺตสัญญาคือ การกำหนดความหมายของความว่างเปล่า
- ๓.๒ มหาสุนฺญตฺตสูตร ทรงสอนเรื่องความว่างเปล่าอย่างละเอียด
- ๓.๓ อัจจริยัพพตธัมมสูตร เป็น เรื่องที่แสดงความมหัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า
- ๓.๔ พิกกุตฺตเถรจจริยัพพตสูตร เป็น เรื่องที่แสดงถึงความมหัศจรรย์ของพระพิกกุตเถระ
- ๓.๕ ทัตถุมิสูตร ทรงแสดงวิธีฝึกตนเปรียบกับการฝึกช้าง
- ๓.๖ ภูมิขสูตร เป็น เรื่องของภิกษุชื่อภูมิชะ แก้ปัญหาของชัยเสนว่าจะบรรลุมรรคผลได้ด้วยการประพุดิแต่แล้ว เกิดไม่แน่ใจจึงไปถามพระพุทธเจ้า
- ๓.๗ อนนฺรุตสูตร พระอนนฺรุตแสดงถึงความแตกต่างระหว่างอัปมาณเจโต-วิมุตติ คือความหลุดพ้นแห่งจิตอันไม่มีประมาณ และมหัคคตเจโตวิมุตติ คือความหลุดพ้นแห่งจิตที่เป็นฌาน
- ๓.๘ อุบักฺกิลลสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุบักฺกิลล ๑๖
- ๓.๙ พาลบัณฑิตสูตร ทรงแสดงอนาคตของคนพาลและของบัณฑิต
- ๓.๑๐ เทวทูตสูตร ทรงแสดงเรื่อง เทวทูต ๕ อย่าง

๔. วิภังควรรค มี ๑๒ สูตร คือ

๔.๑ ภทเทภรัตตสูตร ทรงแสดงถึงความสำคัญของปัจจุบันยิ่งกว่าอนาคต

และอดีต

๔.๒ อานันทภทเทภรัตตสูตร พระอานันทได้อธิบายถึงภทเทภรัตตสูตร

๔.๓ มหาภักจจานภทเทภรัตตสูตร พระมหาภักจจาเย อธิบายถึงภทเทภรัตตสูตร

ให้พิศดารยิ่งขึ้น

๔.๔ โลมสกังคิยภทเทภรัตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงภทเทภรัตตสูตรซ้ำอีก

ครั้งหนึ่ง ให้กับภิกษุชื่อโลมสกังคิยะ

๔.๕ จูฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรื่องการจำแนกกรรม

๔.๖ มหากัมมวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรื่องการจำแนกกรรมให้

พิศดารยิ่งขึ้น

๔.๗ สหายตนวิภังคสูตร ทรงอธิบาย เรื่องอายตนะ ๖ และสติปัญญา

๔.๘ อุทเทสวิภังคสูตร ทรงแสดง เรื่องวิญญานโดยย่อ และพระมหาภักจจาเย

อธิบายอย่างละเอียด

๔.๙ อรณวิภังคสูตร ทรงจำแนกปฏิบัติ

๔.๑๐ ธาตุวิภังคสูตร ทรงจำแนกธาตุอย่างละเอียด

๔.๑๑ สัจจวิภังคสูตร พระสารีบุตร จำแนกอริยสัง

๔.๑๒ ทักขิณาวิภังคสูตร ทรงกล่าวถึงลักษณะของท่าน ความบริสุทธิ์ของท่าน

และของผู้รับทาน

๕. สหายตนวรรค มีทั้งสิ้น ๑๐ สูตร คือ

๕.๑ อนาคตปิณฑโกวาทสูตร เป็น เรื่องของอนาคตปิณฑิก เศรษฐีป่วย

พระสารีบุตรอยู่ด้วย และกล่าวแนะธรรมจน เข้าถึงกัวยจิต

๕.๒ ฉันทโนวาทสูตร เป็น เรื่องพระฉันทนะอาพาธหนัก พระสารีบุตรคอย

ให้อโวาทแก่พระฉันทนะ แต่พระฉันทนะฆ่าตัวตาย

๕.๓ ปุณโณวาทสูตร ทรงประทานโอวาทแก่พระปุณณะ เรื่องอายตนะ และเรื่องการต่อต้าน อคทน ต่ออารมณ์ร้าย

๕.๔ นันทโกวาทสูตร เป็นคำของพระนันทกะ ให้โอวาทแก่ภิกษุณี

๕.๕ จุพราหุโลวาทสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราหุล เรื่องอายตนะ

๕.๖ ฉฉกสูตร ทรงตรัสถึงธรรม ๖ หมวด ๆ ละ ๖ ข้อ

๕.๗ สฬายตนวิภังกสูตร ทรงแสดงเรื่องอายตนะ ๖ อย่างละเอียด

๕.๘ นครวินเทยสูตร ทรงแสดงเรื่องความไม่ยึดมั่นในอายตนะ

๕.๙ ปิณฑปาดปาจิสุทธิสสูตร ทรงแสดงแก่พระสารีบุตร เรื่องการฝึกฝน พระภิกษุและ เรื่องความบริสุทธิ์ของการปิดศภาต

๕.๑๐ อินทริยภานาสูตร ทรงหักล้างวิธีอบรมอินทริยของพราหมณ์และ ทรงแนะนำวิธีการใหม่

สังยุตตนิกาย

สังยุตตนิกาย เป็นพระสูตรที่ประมวลเรื่องต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๕ วรรค คือ สคาถวรรค นิทานวรรค ชันธวาวรรค สฬายตนวรรค และมหาวารวรรค วรรคหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็นสังยุตต์ ในแต่ละสังยุตต์ยังมีการแบ่งเป็นวรรคย่อย ๆ อีก ในแต่ละวรรคย่อยได้แบ่งเป็นสูตรย่อยอีกสูตรต่าง ๆ ในสังยุตตนิกายมีทั้งสิ้น ๗,๗๖๒ สูตร

สคาถวรรค มี ๑๑ สังยุตต์ มีทั้งสิ้น ๒๗๑ สูตร^๑ ดังนี้ คือ

๑. เทวตาสังยุตต์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาไปตามปัญหาพระพุทธเจ้า เทวตาสังยุตต์แบ่งออกเป็น ๔ วรรค คือ นพวรรค นันทนวรรค สัตติวรรค สตุลลภายิกววรรค อาทิตตววรรค ชรวรรค ชันธววรรค และชัตตววรรค ในแต่ละวรรคมี ๑๐ สูตร ยกเว้นชัตตววรรคมี ๑๑ สูตร ฉะนั้น เทวตาสังยุตต์จึงมี ๔๑ สูตร

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๕.

๒. เทวปุตตสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับเทพบุตรไปถามปัญหาพระพุทธเจ้า ในสังยุตต์นี้มีทั้งสิ้น ๓ วรรค คือ เทวปุตตสังยุตต์วรรคที่ ๑ อนุภิกขุวรรคที่ ๒ และ นานาตติยวรรคที่ ๓ ในแต่ละวรรคมี ๑๐ สูตร สูตรต่าง ๆ ในเทวปุตตสังยุตต์มีทั้งสิ้น ๓๑ สูตร
๓. โกศลสังยุตต์ เป็น เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงโต้ตอบกับพระเจ้ากรุงโกศล ในสังยุตต์นี้แบ่งเป็น ๘ วรรค มีทั้งสิ้น ๒๕ สูตร
๔. มารสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับมาร แบ่งออกเป็น ๓ วรรค ๆ ละ ๑๐ สูตร ยกเว้นวรรคสุดท้าย มี ๕ สูตร
๕. ภิกขุสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณีมี ๑๐ สูตร
๖. พรหมสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับพรหม แบ่งเป็น ๒ วรรค มี ๒๕ สูตร
๗. พราหมณสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับพราหมณ์ มี ๒ วรรค คืออรหันตวรรค และอุปลกวรรค มีทั้งสิ้น ๒๒ สูตร
๘. วัชคีสสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าวัชคีส เถระ มี ๑๒ สูตร
๙. วนสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับธรรมที่ตรัสในป่า มี ๑๔ สูตร
๑๐. ยักขสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับยักษ์ มี ๑๒ สูตร
๑๑. สักกสังยุตต์ เป็น เรื่องเกี่ยวกับท้าวสักกะ สังยุตต์นี้มี ๓ วรรค ๆ ละ ๑๐ สูตร ยกเว้นวรรคสุดท้ายมี ๕ สูตร

นิทานวรรค เป็นวรรคซึ่งว่าด้วยต้น เค้าหรือมูลเหตุ มี ๔ สังยุตต์^๑ แต่ละสังยุตต์ ยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ อีกมากมาย

๑. อภิสมมยสังยุตต์ ประมวลเรื่องการบรรลุธรรมวิเศษมี ๑๐ วรรค คือ พุทธวรรค อาหารวรรค ทสพลวรรค กฬารชัตติยวรรค คหบดีวรรค ทุกขวรรค มหาวรรค สมณพราหมณวรรค ชันทรไปยบาล และอภิสมยวรรค ในแต่ละวรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ อีกมากมาย

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๖.

๒. ธาตุสังยุตต์ ประมวลเรื่องธาตุ มี ๔ วรรค คือ นานัตถวรรค ทุติยวรรค ทลภัมมปถวรรค และจตุตถวรรค แต่ละวรรคยังแบ่งเป็นสูตรต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นราว ๓๘ สูตร
๓. อนมตักคสังยุตต์ ประมวลเรื่องสังสารวัฏ แบ่งเป็น ๒ วรรค ในแต่ละวรรคยังแบ่งเป็นสูตรย่อย ๆ รวมทั้งสิ้นราว ๒๐ สูตร
๔. กัสสปสังยุตต์ ประมวลเรื่องพระมหากัสสป มี ๑๓ สูตร
๕. ลากลักการสังยุตต์ ประมวลเรื่องลากลักการะซึ่งทำให้คนเสีย ในสังยุตต์นี้แบ่งเป็นวรรคต่าง ๆ ๔ วรรค ในแต่ละวรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรซึ่งมีราว ๔๓ สูตร
๖. ราหุลสังยุตต์ ประมวลเรื่องของพระราหุลในสังยุตต์นี้มี ๒ วรรค แต่ละวรรคยังแบ่งเป็นสูตรย่อย ๆ อีกราว ๒๐ สูตร
๗. ลักขณสังยุตต์ ประมวลเรื่องพระลักขณะกับพระโมคคัลลาน แบ่งเป็น ๒ วรรค ในสังยุตต์นี้มีสูตรต่าง ๆ ราว ๒๑ สูตร
๘. โอนิมมสังยุตต์ ประมวลข้อเปรียบเทียบทางธรรม แบ่งเป็นสูตรต่าง ๆ ราว ๑๒ สูตร
๙. ภิกขุสังยุตต์ ประมวลเรื่องธรรมบางข้อเกี่ยวกับภิกษุมีราว ๑๒ สูตร

ขันธวารวรรค เป็นวรรคที่ว่าด้วยวาระที่กล่าวถึงขันธมี ๑๓ สังยุตต์คือ^๑

๑. ขันธสังยุตต์ ประมวลเรื่องขันธ ๕ ในสังยุตต์นี้ยังแบ่งเป็นป็นฉาสกคือ มัชฌิม-ป็นฉาสกซึ่งประกอบด้วยวรรคต่าง ๆ ๕ วรรคคือ อุปายวรรค อรหันตวรรค ชัชชนียวรรค เถรวรรค และปุพพวรรค ในแต่ละวรรคประกอบด้วยสูตรต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นราว ๕๐ สูตร อีกป็นฉาสกหนึ่งคือ จุลป็นฉาสก ซึ่งประกอบด้วยวรรคต่าง ๆ ๕ วรรคคือ อันตวรรค ธรรมกถิกวรรค อริชชาวรรค กุกกุฬวรรค และทัญญูวรรค ในแต่ละวรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นราว ๕๗ สูตร

^๑เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๗.

๒. ราชสังยุตต์ ประมวลเรื่องของพระราชาซึ่งเป็นพราหมณ์แล้วมาบวช ในสังยุตต์นี้ แบ่งออกเป็น ๔ วรรคคือ ปฐมวรรค ทุติยวรรค อายาจนวรรค และอุปนิสันทนวรรค แต่ละวรรค แบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นราว ๔๖ สูตร

๓. ทิฏฐิสังยุตต์ ประมวลเรื่องทิฏฐิ มี ๔ วรรคคือ โสตาปัตติวรรค ทุติยเปยยาล ตติยเปยยาล และจตุตถเปยยาล

๔. โลกกันตสังยุตต์ ประมวลเรื่องการก้าวไปสู่ความดี แบ่งเป็นสูตรต่าง ๆ ราว ๑๐ สูตร

๕. อุปาทสังยุตต์ ประมวลเรื่องความเกิดแห่งธรรม มีราว ๑๐ สูตร

๖. กิเลสสังยุตต์ ประมวลเรื่องกิเลส มีราว ๑๐ สูตร

๗. สาริปุตตสังยุตต์ ประมวลเรื่องพระสาริปุตระ มีราว ๑๐ สูตร

๘. นาคสังยุตต์ ประมวลเรื่องนาค

๙. สุปันณสังยุตต์ ประมวลเรื่องครุฑ

๑๐. คันธัพพกายสังยุตต์ ประมวลเรื่องคนธรรพ์

๑๑. วอาทสังยุตต์ ประมวลเรื่องเมฆและฝน

๑๒. วัจจโคตตสังยุตต์ ประมวลเรื่องปริพาชกชื่อวัจจโคตร

๑๓. สมာธิ ประมวลเรื่องสมาธิ

สหายตนวรรค เป็นวรรคที่ว่าด้วยอายตนะ ๖ มี ๑๐ สังยุตต์^๑ ได้แก่

๑. สหายตนสังยุตต์ ประมวลเรื่องอายตนะ

๒. เวทนาสังยุตต์ ประมวลเรื่องเวทนา

๓. มาตุคามสังยุตต์ ประมวลเรื่องผู้หญิง

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๘.

ปริพาชก

๔. ชัมพูชาทกสังยุตต์ ประมวลเรื่องการสนทนาระหว่างพระสารีบุตรและชัมพูชาทก-

๕. สามัญทกสังยุตต์ ประมวลเรื่องการสนทนาระหว่างพระสารีบุตรและสามัญทกปริพาชก

๖. โมคคัลลานสังยุตต์ ประมวลเรื่องพระโมคคัลลาน

๗. จิตตคฤปิฎกสังยุตต์ ประมวลเรื่องจิตตคฤพิต

๘. ความดีสังยุตต์ ประมวลเรื่องนายบ้านหลายคน

๙. อสังขตสังยุตต์ ประมวลเรื่องอสังขตธรรม

๑๐. อัพยาทสังยุตต์ ประมวลเรื่องอัพยาทธรรม

ทั้ง ๑๐ สังยุตต์นี้ยังแบ่งย่อยเป็นวรรค ในแต่ละวรรคแบ่งย่อยลงอีกเป็นสูตรต่าง ๆ

มหาวรรค เป็นวรรคซึ่งว่าด้วยธรรมเรื่องสำคัญ ๆ มีทั้งสิ้น ๑๒ สังยุตต์^๑ ได้แก่

๑. มัคคสังยุตต์ ประมวลเรื่องมรรค โดยแบ่งเป็นวรรคต่าง ๆ ๑๓ วรรคคือ

อวิชชาวรรค วิหารวรรค มิจฉัตตวรรค ปฏิบัติวรรค อัญญตัตถิยวรรค สุริยเปยยาล เอกธรรมเปยยาล
นาพันตเอกธรรมเปยยาล คังคาเปยยาล อัปมาทวรรค ผลกรรมิยวรรค เอสนาวรรค และโอฆวรรค
ในแต่ละวรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ อีกราว ๑๙๔ สูตร

๒. โภชณคสังยุตต์ ประมวลเรื่องโภชณค ซึ่งแบ่งย่อยเป็นปัพพตวรรค ติลานวรรค

อุททยวรรค นิเวศวรรค จักกวัตติวรรค ทมวด ๖ แห่งโภชณคที่ ๖ และอานาปานาติเปยยาลที่ ๗
แห่งโภชณค นอกจากนี้ยังมีการแบ่งย่อย ๆ เป็นสูตรต่าง ๆ อีกมากมาย

๓. สติปัญญาสังยุตต์ ประมวลเรื่องสติปัญญา ซึ่งแบ่งเป็นวรรคต่าง ๆ คือ

อัมปาสีวรรค นาพันทวรรค สัสสิวุธิตีวรรค อนนุสสุตวรรค อมตวรรค และคังคาติเปยยาล ในแต่ละ
วรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ รว ๕๐ สูตร

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๙.

๔. อินทริยสังยุตต์ ประมวลเรื่องอินทริยซึ่งแบ่งเป็นวรรคต่าง ๆ เช่น มุทตวรรค จพินทริยวรรค สุขินทริยวรรค ชร้าววรรค สุกรขาตวรรค โภธิปัตตขยวรรค เป็นต้น ในแต่ละวรรคก็แบ่งเป็นสูตรต่าง ๆ เช่นเดียวกับในสังยุตต์อื่น ๆ

๕. สัมมปปธานสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับปธานคือ ความเพียรชอบ ๔ ประการ

๖. ผลสังยุตต์ ประมวลเรื่องผล ๔ คือ ธรรมชั้นเป็นกำลัง ๔ ประการ

๗. อิทธิบาทสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ในสังยุตต์นี้แบ่งเป็นวรรคต่าง ๆ คือ ปาวาลวรรค ปาสาทกัมปนวรรค อโยคภูวรรค และคังคาทีเปยยาล ในแต่ละวรรคยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ อีกมากมาย

๘. อนนุรุทธสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับพระอนนุรุทธ ประกอบด้วยวรรคต่าง ๆ คือ รโหคตวรรค และหุติยวรรค และยังแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ อีกราว ๒๔ สูตร

๙. ฌานสังยุตต์ ประมวลเรื่องฌาน

๑๐. อานาปานสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับการหายใจเข้า-ออกประกอบด้วยวรรคต่าง ๆ คือ เอกธรรมวรรค และหุติยวรรค และยังแบ่งเป็นสูตรย่อย ๆ อีกราว ๒๐ สูตร

๑๑. โสตาปัตติสังยุตต์ ประมวลเรื่องเกี่ยวกับพระโสดาบัน มี ๗ วรรคคือ เวฬุทวารวรรค ราชการามวรรค สรกานีวรรค ปุญญาภิสังขหวรรค สคาถกปุญญาภิสังขหวรรค สปัญญวรรค และมหาปัญญวรรค ในแต่ละวรรคยังแบ่งเป็นสูตรย่อย ๆ อีกมากมาย

๑๒. สัจจสังยุตต์ ประมวลเรื่องอริยสัจ แบ่งเป็น ๑๐ วรรคคือ สมาธิวรรค ธรรมจักกัปปวัตตนวรรค โภฏีกามวรรค สีสปาปารณวรรค อภิสมยวรรค อามกัณฺเฑยยาล อีก ๔ วรรค ในแต่ละวรรคแบ่งย่อยเป็นสูตรต่าง ๆ ราว ๔๐ สูตร

อังคุตตรนิกาย

อังคุตตรระ หมายถึง การจัดเข้าเป็นหมวด อังคุตตรนิกายจัดแบ่งออกเป็นนิบาต ในแต่ละนิบาตยังแบ่งย่อยออกไปเป็นวรรคและสูตรต่าง ๆ อังคุตตรนิกายจัดแบ่งเป็น ๑๑ นิบาตคือ^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๒๐-๒๔.

๑. เอกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มีข้อเดียว
๒. ทุกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๒ ข้อ
๓. ดิกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๓ ข้อ
๔. จตุกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๔ ข้อ
๕. ปัญจกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๕ ข้อ
๖. ฌกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๖ ข้อ
๗. สัตตกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๗ ข้อ
๘. อัฏฐกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๘ ข้อ
๙. นวกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๙ ข้อ
๑๐. ทสกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๑๐ ข้อ
๑๑. เอกาทสกนิบาต เป็นการรวบรวมพระธรรมที่มี ๑๑ ข้อ

ขุททกนิกาय

ขุททกนิกาय เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด หรือธรรมข้อปลีกย่อยเฉพาะสูตรมีถึง ๒๔๔ สูตร และยังมีคาถาอื่น ๆ อีกมากมาย เรื่องต่าง ๆ ในขุททกนิกาयจัดแบ่งออกเป็น ๑๖ ประเภท^๑ คือ

๑. ขุททกปาฐะ เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ แบ่งได้เป็น ๔^๒ ประเภท คือ
  - ๑.๑ สรรณคมน์เป็นบทสวดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
  - ๑.๒ ลิกขาบท ๑๐ เป็นบทสวดสมาทานศีล ๑๐ สำหรับเณร
  - ๑.๓ อากาโร ๓๒
  - ๑.๔ สามเณรปัญหา
  - ๑.๕ มงคลสูตร เป็นคำของพระพุทธเจ้าตอบปัญหาเหวดว่าอะไรน่าฟัง

เป็นมงคล

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๒๔-๓๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒๔ : ๑-๑๒.

พระสงฆ์

๑.๖ รัตนสูตร เป็นบทสวดพรรณานาคูณของพระพุทธ พระธรรม

๑.๗ ตีโลกทกัณฑ์ เป็นบทสวดพรรณนาถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว

๑.๘ นิธิกัณฑ์ ว่าด้วยเรื่องขุมทรัพย์คือบุญ

๑.๙ กรณียเมตตสูตร เป็นการพรรณนาถึงการแผ่เมตตา

ล้วน ๆ

๒. คถาถรรพบท เป็นสุภาษิตสั้น ๆ มีถึง ๓๐๑ คถาซึ่งมีแต่ตัวคถา

๓. อุทาน เป็นข้อความซึ่งมีลักษณะ เป็นสูตรแยกได้เป็น

๓.๑ โพธิวรรคว่าด้วยการตรัสรู้มี ๑๐ สูตร

๓.๒ มุจจลินทวรรคเป็นเหตุการณ์ที่ต้นจิกมี ๑๐ สูตร

๓.๓ นันทวรรคว่าด้วยพระนันทะ พระอนุชาต่างมารดาของพระ-

พุทธเจ้า มี ๑๐ สูตร

๓.๔ เมฆยวรรคมี ๑๐ สูตร เป็นเรื่องของพระเมฆิยะ

๓.๕ โสณเถร วรรคว่าด้วยพระโสณเถระ มี ๑๐ สูตร

๓.๖ ชังจันธวรรคทรงสอนให้พึ่งตนเองมี ๑๐ สูตร

๓.๗ จุฬวรรคว่าด้วยเรื่องของพระภัททิยะ มี ๑๐ สูตร

๓.๘ ปาฎลิกคามยวรรคว่าด้วยเรื่องของอุบาสกชาวปาฎลิกคาม มี

๑๐ สูตร

๔. อิตติวุตตกะ เป็นข้อความที่กล่าวสืบกันมามี ๔ นิบาต แบ่งเป็น ๑๐

วรรค มี ๑๑๒ สูตร

๕. สูตรนิบาต เป็นหมวดพระสูตรสั้น ๆ มี ๔ วรรค คือ

๕.๑ อूरควรรค มี ๑๒ สูตร

๕.๒ จุฬวรรค มี ๑๔ สูตร

๕.๓ มหาวรรค มี ๑๒ สูตร

๕.๔ อัญญกวรรค มี ๑๖ สูตร

๕.๕ ปราถนาวรรค มี ๑๖ สูตร

๖. วิมานวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาจัดเป็น ๗ วรรค มี ๘๕ เรื่อง
 วรรคทั้ง ๗ ได้แก่ ปิณฺณวรรค จิตตลดาวรรค ปาริฉัตรกาวรรค มัญชิวรรค มหารถวรรค
 ปายาสิกวรรค และสุนิกขิตตวรรค

๗. แปดวัตถุ ว่าด้วยเรื่องแปดว่าได้รับทุกข์อย่างไรจากการทำบาปมีทั้งสิ้น
 ๕๑ เรื่อง

๘. เถรคาถา เป็นคาถาของพระเถระทั้งหลายซึ่งร้อยกรองเป็นฉันท์ แบ่ง
 เป็นนิบาตมี ๒๑ นิบาต

๙. เถรีคาถา เป็นคาถาของพระเถรีมี ๑๖ นิบาต

๑๐. ชาดก เป็นชาดกเฉพาะที่เป็นคาถา ส่วนที่เป็นเรื่องราวั้นพระอรหันต์
 กถาจารย์ได้ตั้งขึ้นภายหลัง คาถาชาดกมีทั้งสิ้น ๕๔๗ เรื่อง โดยจัดเป็นหมวดหมู่ตามจำนวนคำฉันท์
 จากน้อยไปหามาก

๑๑. มหานิทเทศ เป็นคำของพระสารีบุตร มี ๑๖ สูตร

๑๒. จูฬนิเทศ เป็นคำของพระสารีบุตร เช่นกันมี ๑๗ สูตร

๑๓. ปฏิสัมภิทามรรค เป็นคำของพระสารีบุตร อธิบายธรรมสำคัญ ๆ ๓๐
 เรื่อง โดยจัดแบ่งเป็น ๓ วรรค คือ มทาวรรค บุคณิทธวรรค และปัญญาวรรค

๑๔. อุปทาน เป็นคำอ้างต่าง ๆ ที่แสดงถึงบุพพกรรมของพระพุทธเจ้า พระ
 ปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกรวม ๕๕๐ องค์ รวมทั้งสิ้นมี ๔๑๒ เรื่อง

๑๕. พุทธวงศ์ กล่าวถึงวงศ์ของพระพุทธเจ้า

๑๖. จรียาปิฎก มีลักษณะคล้ายชาดก เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมี
 ในชาติต่าง ๆ มี ๓๕ เรื่อง หรือเรียกว่า ๓๕ จรียา

อภิธรรมปิฎก

อภิธรรมปิฎกเป็น เนื้อแท้ของธรรมที่จัดแยกออกจากสูตรต้นตปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ ภาค คือ

๑. ธรรมสังคณีปกรณ์ ว่าด้วยกลุ่มธรรมเป็นการจัดระเบียบธรรมะต่าง ๆ ที่กระจาย อยู่มากมายมาไว้เป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ๕^๑ หัวข้อคือ

๑.๑ มาติกา เป็นสาระสำคัญของธรรมสังคณีโดยย่อ จัดแบ่งเป็น ๒ หัวข้อคือ ติกมาติกา และทุกมาติกา ซึ่งจัดแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายอภิธรรมมาติกาเป็นการแก้กระชู้ธรรมที่เป็นฝ่ายอภิธรรมมี ๑๐๐ ทูกะ และฝ่ายสูตรมาติกาเป็นการแก้กระชู้ธรรมที่เป็นฝ่ายพระสูตรมี ๔๒ ทูกะ

๑.๒ จิตตูปปาทกัณฑ์เป็นคำอธิบายเฉพาะเรื่องจิตหรือเจตสิก แยกเป็นหัวข้อใหญ่ ๓ หัวข้อคือ กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม คือธรรมที่เป็นกลาง ในแต่ละหัวข้อยัง แยกย่อยลงไปอีก

๑.๓ รุปกัณฑ์ คำอธิบายเฉพาะเกี่ยวกับรูปหรือกายแบ่งเป็น ๑๑ หมวด

๑.๔ นิกเขปกัณฑ์ เป็นการอธิบายหัวข้อธรรมทุกบทเป็นการขยายความจากมาติกา แต่ไม่ยาวมากนัก

๑.๕ อัตตฤทธารกัณฑ์ เป็นการอธิบายหัวข้อธรรมในมาติกาอย่างย่อ ๆ

๒. วิภังคปกรณ์ ว่าด้วยการแยกกลุ่มธรรมต่าง ๆ แยกเป็น ๑๘^๒ หมวดคือ

๒.๑ ชั้นธวิภังค เป็นการแจกชั้นธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ

๒.๒ อายตนวิภังค เป็นการแจกอายตนะ ๑๒ คือ ตา รูป หู เสียง จมูก กลิ่น ลิ้น รส กาย ใจ เป็นต้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๓๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๓๕.

- ๒.๓ ธาตุวิภังค์ เป็นการแจกธาตุ ๖ และธาตุ ๑๘
- ๒.๔ สัจจวิภังค์ เป็นการแจกอริยสัจ ๔
- ๒.๕ อินทรีย์วิภังค์ เป็นการแจกอินทรีย์ ๒๒ เช่น ตา หู เป็นต้น
- ๒.๖ ปัจจยการวิภังค์ เป็นการแจกปัจจัยการ ๑๒ หรือปัจจัยสมบูรณ์
- ๒.๗ สติปัญญาวิภังค์ เป็นการแจกสติปัญญา ๔
- ๒.๘ สัมมัมปธานวิภังค์ เป็นการแจกสัมมัมปธาน คือความเพียรชอบ
- ๒.๙ อิทธิปาทีวิภังค์ เป็นการแจกอิทธิบาท ๔
- ๒.๑๐ โภชนกวีภังค์ เป็นการแจกโภชนก ๔
- ๒.๑๑ มรรควรรควิภังค์ เป็นการแจกอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒.๑๒ ฌานวิภังค์ เป็นการแจกฌาน ๔
- ๒.๑๓ อัปมัณฑวิภังค์ เป็นการแจกอัปมัณฑหรือพรหมวิหาร ๔
- ๒.๑๔ ลิกขาปทีวิภังค์ เป็นการแจกลิกขาบท ๕ คือศีล ๕
- ๒.๑๕ ปฏิสัมภิตาวิภังค์ เป็นการแจกปฏิสัมภิตาหรือความแตกฉาน ๔
- ๒.๑๖ ญาณวิภังค์ เป็นการแจกญาณคือความรู้
- ๒.๑๗ ขุททกวัตถวิภังค์ เป็นการแจกเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ตั้งแต่หมวดที่ ๑-๑๘

และทีฎฐิ ๖๒

- ๒.๑๘ อภิธรรมวิภังค์ เป็นการแจกหัวข้อธรรม

ทั้ง ๑๘ หัวข้อนี้โดยมากจะแบ่งเป็น ๓ ภาคคือ

- ก. สุตตันตภาษณีย์ คือหัวข้อฝ่ายสูตร
- ข. อภิธรรมภาษณีย์ คือหัวข้อฝ่ายอภิธรรม
- ค. ปัญหาปุจฉะ เป็นการอธิบายให้เห็นว่าศัพท์ธรรมะนั้น ๆ อธิบายตามแนว

พระสูตรและพระอภิธรรมอย่างไร

๓. ธาตุกถา เป็นการกล่าวถึงเรื่องธาตุแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ มาติกา ๔ และ

นิทเทส ๑๔^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๓๖.

๔. บุคคลบัญญัติปกรณ์ เป็นการกล่าวถึงบุคคลว่าบุคคลประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างไรบ้าง ได้บัญญัติไว้ ๖ ประการคือ ชันธบัญญัติ อายุตณบัญญัติ ธาตุบัญญัติ สัจจบัญญัติ อินทริยบัญญัติ และบุคคลบัญญัติ

๕. กถารัตนปกรณ์ เป็นการประมวลหัวข้อธรรมในลักษณะของคำถามและคำตอบ โดยแบ่งเป็น ๒๓ วรรค ในแต่ละวรรคมีจำนวนหัวข้อธรรมต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๒๑๔ หัวข้อ^๑

๖. ยมกปกรณ์ เป็นการยกธรรมขึ้นอธิบายเป็นคู่ ๆ มี ๑๐^๒ หัวข้อ คือ

- ๖.๑ มุลยมก กล่าวถึงกุศล
- ๖.๒ ชันธยมก กล่าวถึงชันธ ๕
- ๖.๓ อายุตณยมก กล่าวถึงอายุตณะ ๑๒
- ๖.๔ ธาตุยมก กล่าวถึงธาตุ ๑๔
- ๖.๕ สัจจยมก กล่าวถึงสัจจะ ๔
- ๖.๖ สังขารยมก กล่าวถึงสังขาร
- ๖.๗ อนุสยยมก กล่าวถึงอนุสัย ๗
- ๖.๘ จิตตยมก กล่าวถึงเรื่องจิต
- ๖.๙ ธรรมยมก กล่าวถึงเรื่องธรรม
- ๖.๑๐ อินทริยยมก กล่าวถึงเรื่องอินทริย

๗. มหาปฏิฐานปกรณ์ ว่าด้วยความเกี่ยวพัน และมูลเหตุของธรรมต่าง ๆ เป็นการกล่าวถึงปัจจัยแห่งหัวข้อธรรม^๓

สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมหนังสือพุทธศาสนาสำคัญที่สุดในประเทศไทย คือหอสมุดแห่งชาติ ๓ ส่วนแหล่งผลิตสำคัญของหนังสือสาขานี้คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๓๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๓๘-๓๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๔๐-๔๕.

โดยทั่วไปหอสมุดแห่งชาติ คือห้องสมุดที่เก็บรวบรวมสิ่งพิมพ์ที่พิมพ์ขึ้นภายในประเทศ ivo อย่างสมบูรณ์ อนุรักษให้คงทนถาวรและจัดให้ใช้ประโยชน์ในด้านประกอบการค้นคว้าวิจัยและ หอสมุดแห่งชาติ จะต้องได้รับสิ่งพิมพ์ทุก เล่มที่พิมพ์ขึ้นภายในประเทศตามกฎหมาย^๑ หอสมุดแห่งชาติของไทยมีหนังสือพุทธศาสนา มาก เพราะการก่อตั้งใช้การรวมหอมณฑลเถียรธรรม หอสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ เป็นหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ภายหลังจึงเปลี่ยนชื่อ เป็นหอสมุดแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๔๗๗ หอสมุดทั้ง ๓ ก่อนที่จะมารวมกันก่อตั้ง เป็นหอสมุดแห่งชาติ นั้นก็ได้ทำหน้าที่เปรียบ เสมือนหอสมุดแห่งชาติ อยู่แล้ว กล่าวคือใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้มีการออก กฎหมายคุ้มครองลิขสิทธิ์ทางวรรณกรรมขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องจากการที่มีผู้คัดลอก เรื่องที่ลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณไปพิมพ์ขาย ดังนั้นรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๓๕ (ร.ศ. ๑๑๑) ห้ามมิให้มีการคัดลอกเรื่องในหนังสือวชิรญาณไปลงพิมพ์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหอพระสมุด ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ ตราพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือขึ้น พระราชบัญญัตินี้ได้ระบุให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ถวายหนังสือไว้ สำหรับหอสมุดวชิรญาณ ๑ ฉบับ หอพุทธศาสนสังคหะ ๑ ฉบับ และหอหลวง ๑ ฉบับ^๒

เมื่อมีการรวมเป็นหอสมุดสำหรับพระนครในปี ๒๔๔๘ แล้ว หอสมุดสำหรับพระนคร ก็ได้ทำหน้าที่เป็นหอสมุดแห่งชาติสืบต่อมา หน้าที่สำคัญข้อหนึ่งของหอสมุดสำหรับพระนครคือการจัดหา ต้นฉบับให้ผู้อื่นพิมพ์แจกในงานกุศลและงานศพ และเป็นผู้อนุญาตให้พิมพ์ต้นฉบับของหอสมุดสำหรับ พระนคร โดยมีเงื่อนไขว่าผู้พิมพ์จะต้องขายในราคาที่หอพระสมุดฯ กำหนดให้และอนุญาตให้พิมพ์ เพียงครั้งเดียว ถ้าจะพิมพ์อีกจะต้องขออนุญาตใหม่และผู้พิมพ์จะต้องให้หนังสือที่พิมพ์ เป็นของตอบแทน หอพระสมุดร้อยละ ๒๐ ของจำนวนพิมพ์ซึ่ง เรียกว่า ค่าภาคหอ^๓

^๑ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง, หน้า ๒๕.

^๒ แม่มาส ขวาลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๔), หน้า ๑๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๓๙.

การพิมพ์หนังสือแจกได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ คือ เมื่อเจ้าฟ้าชายมงกุฎขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศ พระองค์ทรงพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาแจกแก่คฤหัสถ์และบรรพชิตผู้กับหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ประเพณีการพิมพ์หนังสือแจกเป็นของชำร่วยได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในงานฉลองเลื่อนทรงกรมของกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณเป็นกรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงพิมพ์หนังสืออนุทกปกรณ์แจก หลังจากนั้นก็ได้มีการพิมพ์หนังสือแจกกันมากขึ้น การพิมพ์หนังสือแจกในระยะแรกมักเป็นหนังสือพุทธศาสนาทั้งสิ้นเพราะถือว่าได้กุศลแรง^๑ ปัจจุบันผู้ที่ประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกจะต้องไปติดต่อที่หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ โดยจะต้องจ่ายค่าภาคพอให้แก่กรมศิลปากร เป็นหนังสือร้อยละ ๒๐ ของจำนวนที่พิมพ์ วันแต่จะได้รับอนุญาตให้จ่ายน้อยกว่าจากอธิบดีกรมศิลปากร^๒

นอกจากหนังสือค่าภาคพอแล้วหอสมุดแห่งชาติฯ ยังได้รับสิ่งพิมพ์ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งกำหนดให้ผู้โฆษณาสิ่งพิมพ์นำส่งสิ่งพิมพ์ให้แก่หอสมุดแห่งชาติฯ เป็นจำนวน ๒ ฉบับ ภายในกำหนด ๗ วัน นับตั้งแต่วันที่พิมพ์เสร็จ หากผู้พิมพ์ไม่นำส่งจะต้องถูกปรับเป็นเงิน ๑๒ บาท^๓

^๑ทิพา ต้นปิ่นเพชร, "หนังสือแจกการกุศล", อักษรศาสตร์ ๔ (มกราคม ๒๕๑๐): ๑๒๐-๑๒๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^๓เสถียร วิชยลักษณ์และสิบบงศ์ วิชยลักษณ์, พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ พร้อมด้วยพระราชบัญญัติและประกาศของคณะปฏิวัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎและประกาศกระทรวงมหาดไทยออกตามความในพระราชบัญญัติ (กรุงเทพ: นิตีเวซท์, ๒๕๑๖); หน้า ๗.

จากที่กล่าวมานี้จึงสรุปได้ว่าหอสมุดแห่งชาติ เป็นแหล่งสะสมหนังสือในทุกสาขาวิชา
ที่พิมพ์ขึ้นในประเทศได้สมบูรณ์ยิ่งกว่าห้องสมุดใด ๆ สำหรับหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีอยู่ในหอสมุด
แห่งชาติ จากการสำรวจหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ จนถึงสิ้นปี ๒๕๒๑
พบว่ามีจำนวนหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ๓๑๐๖ รายการ แยกตามหัวเรื่องสำคัญ ๆ ได้ ๖๐
หัวเรื่อง ดังในตารางที่ ๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๓ ตารางแสดงจำนวนรายชื่อนั่งชื่อหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยในหอสมุดแห่งชาติจนถึงสิ้นปี ๒๕๒๑

หัวเรื่อง	จำนวนรายการ
เทศนาและปาฐกถา	๒๓๗
สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา	๒๓๔
คติธรรม	๒๑๙
ธรรมสำหรับชีวิตประจำวัน	๒๑๙
นิทานคติธรรม	๒๑๘
พุทธศาสนารวมเรื่อง	๒๑๔
ชาดก	๒๑๐
พุทธรูป	๑๔๑
พุทธสาวก	๑๓๐
พุทธศาสนาปกรณัมพิเศษ	๑๒๑
การเจริญกรรมฐาน	๑๑๓
พุทธประวัติ	๑๐๙
อรรถกถาพระสูตร	๑๐๘
การศึกษาและการสอน	๘๑
ศาสนพิธี	๘๑
สงฆ์-กฎและการปฏิบัติ	๗๘
พุทธปรัชญา	๖๗
เทววิทยา	๖๐
สังเขตารพบุชา	๓๙
ศาสนปฏิบัติ	๓๑
พุทธศาสนมหายาน	๓๐
ปริมากรรมพุทธศาสนา	๒๘
สุดต้นตอปัญหา	๒๘

ตารางที่ ๓ (ต่อ)

หัวเรื่อง	จำนวนรายการ
อรรถกถาพระวินัย	๒๗
นิกายเซ็น	๒๒
องค์การและสถาบันทางศาสนา	๒๑
สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา	๑๘
พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์	๑๗
พระไตรปิฎก	๑๖
วรรณคดีพุทธศาสนา	๑๔
อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก	๑๓
พจนานุกรมพุทธศาสนา	๑๓
พุทธศาสนากับสังคม	๑๒
จิตรกรรมพุทธศาสนา	๑๑
เทศกาลและวันนักขัตฤกษ์	๑๐
สงฆ์-การปกครอง	๑๐
หนังสือรายปี	๙
วิทยุภาพ	๙
การวินิจฉัยอันธกฐินของสงฆ์	๙
การบูชาบรรพบุรุษ	๘
เวทย์มนต์คาถา	๘
พุทธศิลป์	๗
สัญลักษณ์ทางศาสนา	๗
อิทธิปาฏิหาริย์	๖
เทพเจ้า	๖
อานิสงส์	๖

ตารางที่ ๓ (ต่อ)

หัวข้อเรื่อง	จำนวนรายการ
การทำนาย	๔
พุทธศาสนากับรัฐ	๔
ธรรมยุติกนิกาย	๓
การสังคายนา	๓
ฆราวาส	๓
การเผยแพร่ศาสนา	๒
พุทธศาสนากับการศึกษา	๒
พุทธศาสนามหายาน-ชาดก	๒
พุทธศาสนามหายาน-นวนิยาย	๒
บรรณานุกรม	๑
พุทธศาสนา	๑
กรรมวิธีที่ได้รับการคลายใจจากเหตุผล	
ทางศาสนา	๑
ลุต ดันตปิฎก-พุทธศาสนานิกายมหายาน	๑
พุทธศาสนามหายาน-รวม เรื่อง	๑
รวม	๖๐ (หัวข้อเรื่อง)
	๓,๑๐๖

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา คือ มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งได้จัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสโดยพระบรมราชานุญาตในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมทั้งพระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" เพื่อเฉลิมพระบรมนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นปฐมบูรพาจารย์แห่งธรรมยุติกนิกาย เมื่อแรกจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงวางวัตถุประสงค์อย่างกว้าง ๆ ไว้ ๓ ประการคือ^๑

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาของชาติและต่างชาติสำหรับกุลบุตร
๓. เพื่อเป็นสถานที่จัดการสั่งสอนพระพุทธศาสนา

ในระยะเริ่มแรกมหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่ที่ตำหนักทรงพรตและหอสหจรในวัดบวรนิเวศวิหารปัจจุบัน และจัดแบ่งงานออกเป็น ๒^๒ แผนกคือ

๑. แผนกวิทยาลัย เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูงและเป็นที่พักผ่อนสอยไล่ประโยค ๑ ขึ้นไป
๒. แผนกโรงเรียนตามพระอารามจัดเป็นสาขาของวิทยาลัยมีวิธีเรียนและสอนแบบเดียวกันหมดทุกโรงเรียน ในขั้นแรกมี ๕ โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม โรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส โรงเรียนวัดพิชัยญาติการามในกรุงเทพฯ และโรงเรียนวัดนิเวศน์ธรรมประวัติในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๒๑, พิมพ์ในงานฉลองครบรอบ ๔๔ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ๑-๕ ตุลาคม ๒๔๒๑), หน้า ก.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมและการเผยแผ่พุทธศาสนาได้มีการจัดตั้งมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้นเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ในระยะเริ่มต้นมีสำนักงานอยู่ที่กรมพระคลังข้างที่ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้ย้ายสำนักงานของมูลนิธิมาตั้งที่หอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัยหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร^๑

ด้านการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ได้มีการจัดตั้ง "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย" ขึ้นเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ^๒

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติและของต่างชาติ
๓. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนดียิ่งขึ้น
๕. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถในการค้นคว้าโต้ตอบหรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณรเป็นกำลังสำคัญในการจรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้าและคงอยู่ตลอดกาลของพระพุทธศาสนา

ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ทางคณะสงฆ์ได้ประกาศรับรองฐานะของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุฎฐายิมหาเถระ) วัดมกุฏกษัตริยารามในฐานะนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในขณะนั้นจึงได้มีพระดำริที่จะปรับปรุงและขยายการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยให้มีคุณภาพและปริมาณมากขึ้น ดังนั้นจึงได้เปิดโรงเรียนแห่งใหม่ขึ้นในวัด

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑-๒๐๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔-๒๒๕.

มกุฎกษัตริยารามและประธานนามว่า "วชิรมกุฎ" เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนแห่งนี้ทำการสอนวิชาสายสามัญตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๕ ควบคู่กับนักเรียนชั้นเตรียมและบาลีไวยากรณ์จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ นักเรียนเอกและเปรียญธรรม ๔^๑

ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ กระทรวงศึกษาธิการได้ยกร่างหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญสำหรับพระภิกษุและสามเณรโดยบรรจวิชาต่าง ๆ ทั้งสายนักเรียน-บาลี และสายสามัญให้เรียนควบคู่กันไปเริ่มตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๕ นักเรียนตรี บาลีไวยากรณ์ไปจนถึงนักเรียนชั้นเอก เปรียญธรรม ๔ ประโยค และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เมื่อเรียนจบหลักสูตรนี้แล้วก็สามารถเข้าเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษาได้^๒

การศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญวชิรมกุฎ ปรากฏว่าได้รับความนิยมจากพระภิกษุสามเณรมาก ดังนั้นในปี ๒๔๑๖ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้ตั้งวิทยาลัยสาขาขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปรากฏว่าวิทยาลัยแห่งนี้ได้รับความสนับสนุนจากองค์การ สมาคม และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเป็นอย่างดี จึงทำให้สามารถขยายกิจการศึกษาของพระภิกษุสามเณรไปถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ทางสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้ขอพระราชทานนามาภิไธยในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารมาเป็นนามของวิทยาลัย ดังนั้นวิทยาลัยแห่งนี้จึงมีนามว่า "มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย" และเพื่อให้การดำเนินการศึกษาในวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้เป็นไปด้วยดีก็ได้มีการจัดตั้ง "มูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย" และมูลนิธิ "สิรินธร" เพื่อนำดอกผลจากทุนทรัพย์ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปร่วมบริจาคมาใช้จ่ายดำเนินการในวิทยาลัย^๓

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

เนื่องจากการเรียนการสอนในมหามกุฏราชวิทยาลัยต้องใช้หนังสือเรียนฉบับละมาก ๆ ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ มหามกุฏราชวิทยาลัยโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗-๒๖๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐-๒๖๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑-๒๗๖.

จึงได้ตั้งโรงพิมพ์สำหรับพิมพ์หนังสือตำราต่าง ๆ และหนังสือทางพระพุทธศาสนาขึ้น เรียกว่า "โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย" ตั้งอยู่ในวัดบวรนิเวศวิหารตรงที่ตั้งโรงพิมพ์เดิมครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งก็คือที่ตั้งของต่านักเพชรในปัจจุบัน ตึกโรงพิมพ์เป็นตึก ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นที่เก็บของ ชั้นล่างเป็นที่ตั้งโรงพิมพ์ ส่วนแท่นพิมพ์ตั้งอยู่ที่ศาลาฤกษ์ข้างพระอุโบสถ ตึกโรงพิมพ์นี้ได้รื้อไปในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อโปรดเกล้าให้สร้างพระตำหนักเพชรขึ้นในที่ตรงนั้นสำหรับเป็นที่ประทับของพระโอรสองค์โตสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่ได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกกิจการไป เพราะค่าใช้จ่ายสูง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) ทรงครองวัดบวรนิเวศและทรงดำรงอยู่ในฐานะนายกรัฐมนตรีมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้ฟื้นกิจการโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นอีกในปี พ.ศ.๒๔๗๔ และยังคงดำเนินกิจการมาจนกระทั่งทุกวันนี้ จึงกล่าวได้ว่าโรงพิมพ์แห่งนี้ เป็นโรงพิมพ์ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย และเป็นโรงพิมพ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อกิจการพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ เป็นแห่งแรกในประเทศไทย^๑ ปัจจุบันโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร จัดพิมพ์ตำราทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือแบบเรียน และหนังสือธรรมทั่วไป สำหรับหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่ทางโรงพิมพ์จัดพิมพ์ออกมาจนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๒ อาจแยกตามหัวเรื่องสำคัญ ๆ ได้ ๔๑ หัวเรื่อง รวมเป็น ๒๐๙ รายการ ดังปรากฏในตารางที่ ๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๗๐.

ตารางที่ ๔ ตารางแสดงจำนวนรายชื่อหนังสือที่ผลิตโดยโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยจนถึงปี ๒๕๖๒

หัวเรื่อง	จำนวนรายการ
คติธรรม	๒๓
อรรถกถาพระสูตร	๑๙
ปกิณกะ	๑๖
ประวัติพุทธศาสนา	๑๓
อรรถกถาพระวินัย	๑๑
เทศนาและปาฐกถา	๑๐
ศาสนปฏิบัติ	๑๐
ลัทธิคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับ การรับรองแล้ว	๙
อรรถกถาพระอภิธรรม	๙
พุทธปรัชญา	๘
พุทธประวัติ	๘
การเจริญกรรมฐาน	๖
การตัดสินวินิจฉัยอธิกรณ์ของคณะสงฆ์	๖
ศาสนพิธี	๖
การศึกษาและการสอน	๕
นิทานคติธรรม	๔
ธรรมสำหรับชีวิตประจำวัน	๔
คำสอน เกี่ยวกับมนุษยและวิญญาย	๓
นิกบวชสมัยหลังพุทธกาล	๓
พุทธศาสนamahayan	๓
กรรมวิธีต่าง ๆ ที่ได้รับการใส่ใจจาก เหตุผลทางศาสนา	๒

ตารางที่ ๔ (ต่อ)

หัวเรื่อง	จำนวนรายการ
การสังคายนาพระไตรปิฎก	๒
คณะสงฆ์	๒
ชาดก	๒
พจนานุกรม สารานุกรม	๒
วรรณคดีพุทธศาสนา	๒
ศาสนาเปรียบเทียบ	๒
สถานที่ศักดิ์สิทธิ์	๒
สุดคันตปิฎก	๒
ไตรปิฎก	๑
ทำเนียบสงฆ์	๑
เทววิทยา	๑
เทศกาลและวันนักขัตฤกษ์	๑
พุทธศาสนา	๑
พุทธศาสนากับการปกครอง	๑
พุทธศาสนากับการเมือง	๑
พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ	๑
มนุษย์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ	๑
วินัยปิฎก	๑
สุดคันตปิฎก-พุทธศาสนายาน	๑
องค์การศาสนา	๑
รวม	๔๑ (หัวเรื่อง)
	๒๐๔